

Sahâbenin Söz ve Fiillerinden Hükmen Merfu Olanlar

Muhammed b. Matar ez-ZEHRÂNÎ*

Çev. Metin TEKİN**

Giriş

Bütün hamdler Allah'a mahsustur.*** Salât ve selâm Allah Rasûlü Efendimiz Muhammed b. Abdillâh'a, O'nun âline ve ashâbının üzerine olsun. Bundan sonra;

Şüphesiz Ulûmü'l-Hadîs (Usul-i Hadis) ilmi muhtelif dallarıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine hizmet etmek ve onu yalan ve yanlıştan korumak için ortaya konulmuş ilimlerdenir. Selef uleması gerek sözlü gerekse fiilî olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinin muhafazasına son derece önem vermişler ve özellikle de şu noktalar üzerine odaklanmışlardır:

1. Sünnetin lafız ve harflerini tam bir şekilde ezberlemek.
2. Sünnetin rivâyet ve naklinde tesebbüt.¹

* Prof. Dr. Muhammed b. Matar ez-Zehrânî, 1950 yılında Suûdî Arabistan'ın el-Bâha bölgesinde doğdu. 1977 yılında Medine İslâm Üniversitesi'nde lisans eğitimini, 1985 yılında *Tahkîku Kitâbi el-Faslü li'l-vasli'l-müdreji fin-nakli* adlı eseriyle doktorasını tamamladı. Bir süre el-Câmi'atü'l-İslâmiyye'de bi'l-Medîneti'l-Münevvere, Hadis-i Şerif Fakültesi'nde görev yaptıktan sonra Ümmü'l-Kurra Üniversitesi'ne intikal etti ve 2007 yılında vefât etti.

** Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., İlahiyat Fak., Hadis, KAHRAMANMARAŞ, metintekin_adige@hotmail.com

Tercüme esnasında mümkün olduğunca metne bağlı kalınmakla beraber zaman zaman metnin daha anlaşılabilir olması için esnek davranılmıştır. Ayrıca makale içerisinde geçen bazı kavramlar tarafımızdan dipnotta açıklanmış, müellifin iktibaslarda yaptığı kimi eksiklikler asıl kaynaklara müracaat edilip tashih edilerek dipnotta belirtilmiştir (Çev.).

*** Yazarın çeviriye esas aldığımız *Mâ lehü hükmü'r-refi min akvâli's-sahâbeti ve ef'âlihîm* isimli eseri (Baskı yeri ve tarihi yok, 90 sh.) Dâru'l-Hudayri li'n-Neşri ve't-Tevzi tarafından yayımlanmıştır.

¹ Tesebbüt, hadis rivâyetinde ihtiyatlı davranmak; hadisi sabit olduğunu kesin olarak anlamadıkça kabul veya rivâyet etmemek manasına gelmektedir. Abdullah Aydınlı, *Hadis İstihlali Sözlüğü*, İstanbul, 2019, s. 346 (Çev.).

3. Sünneti öğrenmek ve onunla amel etmek.

4. Sünnetin fıkını bilmek.²

5. Dini korumak ve risâleti tebliğ etmek için sünneti yaymaya ve ümmetin tamamına öğretmeye azamî gayret göstermek.

Şüphesiz hadis âlimlerinin Ulûmü'l-Hadis ilminde önem verdikleri hususlardan biri de nebevî hadisin rivâyetinin eda sigaları ve hadisi nakletme metodudur. Bu konuda gösterdikleri hassasiyet, onları râvinin "haddesena" [3]**** ile "ahberena" hatta "haddesena" ve "haddeseni", "ahberena" ile "ahbereni" kelimelerinin arasını ayırmaya götürmüştür.

Bu alanda hadis ulemasının ihtimam gösterdiği konulardan biri de sahâbenin, sünneti naklederken kullandıkları sigalar ve bunların mertebeleridir. Hâfız Mecdüddîn Ebu's-Se'âdât İbnü'l-Esîr (v. 606) *Câmi'ü'l-usûl* isimli eserinin mukaddimesinde bunları özetleyerek şöyle demiştir: "Haberlerin mertebeleri beş kısmıdır:

Birincisi, (ki söz konusu mertebelerin en üstün olanıdır), sahâbînin سمعت (Rasûlullah'ı şöyle söylerken işittim), حدثني بكذا (Bana şöyle rivâyet etti), أخبرني بكذا (Bana şöyle haber verdi), شافهني بكذا (Bana şöyle dedi) demesidir. Sahabîden hadis rivâyet eden râvilerin durumu da aynıdır. Böyle bir rivâyete (hadiste inkıta' olduğuna dair herhangi bir) ihtimal de karışmaz. Hadis rivâyetinde ve haberlerin tebliğinde asolan da budur.

İkincisi, sahâbînin, قال رسول الله كذا (Rasûlullah şöyle buyurdu), حدثنا كذا (Rasûlullah bize şöyle rivâyet etti), أخبرنا كذا (Rasûlullah bize şöyle haber verdi) demesidir. Sahabînin dışındaki bir râvinin hocasından naklettiği haberler de bu şekildedir. İşte bunun zâhiri sadece (rivâyetin) naklidir, yoksa râvinin o hadisi hocadan doğrudan aldığına açık bir ifadesi değildir.

Üçüncüsü, râvinin أمر رسول الله بكذا (Rasûlullah şöyle emretti), [4] نهى عن كذا (Rasûlullah şöyle yapmaktan nehyetti) demesidir. İşte bu tür rivâyette üç ihtimal akla gelebilir:

1. Râvinin hadisi Rasûlullah'tan (s.a.v.) işitip işitmediği.

2. Rasûlullah'ın (s.a.v.) o işi emredip emretmediği. Zira râvi bazen Rasûlullah'ın (s.a.v.) emretmediği bir şeyi emretmiş zannedebilir. Doğru olan, sahâbînin ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) böyle bir şeyi (s.a.v.) emrettiğinden emin olduktan sonra böyle bir sözü kullandığını düşünmektir.³

² Burada fıkıh ile kastedilen -Allah'u'lem- sadece fakihlerin naslardan çıkarmış olduğu hükümleri bilmek değil, umumi manada sünnetin nasıl anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktır (Çev.).

**** Köşeli parantez [] içindeki ifadeler tarafımızdan eklenmiştir [Çev.].

³ Müellif, İbnü'l-Esîr'den alıntı yaparken Arapça metni eksik nakletmiştir. Zira müellifin yaptığı söz konusu alıntı da إيادتي hazfedilmiştir. Müellifin ibâresi "والصحيح أنه لا يظن بالصحابي" ve "والصحيح أنه لا يظن بالصحابي" şeklindedir. Halbuki ibârenin doğrusu "والصحيح أنه لا يظن بالصحابي" şeklindedir. Tercüme de buna göre yapılmıştır (Çev.).

3. Umum-husus ihtimali. Hatta bir topluluk, şöyle zannetmiştir: “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) emrinin mutlak olması ümmetin tamamının o işle emrolunduğunu gerektirir”.

Dördüncüsü, râvinin *أمرنا بكذا* (Şöyle yapmakla emrolunduk), *نهينا عن كذا* (Şöyle yapmaktan nehyolunduk), *أوجب علينا كذا* (Şöyle yapmak bize vâcip kılındı), *حُظِرَ علينا كذا* (Şöyle yapmak bize yasaklandı), *من السنة كذا* (Şöyle yapmak sünnettendir), *السنة جارية بكذا* (Sünnet bu şekilde gerçekleşmiştir) demesidir. Bunların tamamı aynı hükümdedir. Üçüncü mertebede zikredilen üç ihtimal bu mertebede de söz konusudur. Ayrıca burada dördüncü bir ihtimal daha vardır ki o da “emredenin” kim olduğudur. Zira emreden kişinin Rasûlüllah (s.a.v.) mı ya da ulemadan birisi mi olduğu bilinmemektedir. Âlimlerin çoğu bunu Allah ve Rasûlü’nün emrine hamletmişlerdir. Çünkü râvi bununla şeriatın isbâtını ve delilin ikâmesini kasdetmektedir. [5]

Beşincisi, râvinin *كنا نفعل كذا* (Şöyle yapardık) demesidir. Râvinin maksadı şeriatın hükümlerini bildirmektir. Râvinin bu sözünün zâhiri, sahâbenin tamamının söz konusu fiili Nebî (s.a.v.) zamanında, onun bilgisi dâhilinde yaptıklarını ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu fiili reddetmediğini gerektirir. Çünkü (şer’i bir) hükmün bildirilmesi bu şekilde gerçekleşir.

Şayet râvi “Şöyle şöyle yapıyorlardı” derse ve bunu Râsûlüllah’ın (s.a.v.) zamanına izâfe ederse bu, o fiilin câiz olduğuna delildir. Zira hüccet makamında o fiilin zikredilmesi, râvinin Rasûlüllah’ın (s.a.v.) yaptığı bir fiili kastettiğine veya Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu fiil karşısında sükût ettiğine delâlet etmektedir. Yoksa bu durum söz konusu fiilin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ulaşmadığına delâlet etmez.⁴

Bu araştırmama İbnü’l-Esîr’in zikrettiği dördüncü ve beşinci mertebeyi dâhil etmekle birlikte bu iki mertebede yer alan sigalara benzeyip hükmen merfu sayılan diğer sigaları da ekledim. Böylece bu çalışma beş konuyu içermiş oldu. Bu beş konuya şu mukaddimeyi yazıp araştırmada ulaştığım en önemli sonuçları zikrederek çalışmayı bitirdim. [6]

Bu beş konu şunlardır:

1. Sahâbinin *كنا نقول كذا* (Şöyle söyledik), *كنا نفعل كذا* (Şöyle yapardık), *نرى كذا* (Şöyle düşünürdük) sözü.

2. Sahâbinin *أمرنا بكذا* (Şöyle yapmakla emrolunduk), *نهينا عن كذا* (Şöyle yapmaktan nehyolunduk), *من السنة كذا* (Şöyle yapmak sünnettendir) sözü.

3. Tâbiînin (isnadda) sahâbinin zikri esnasında *يبلغ به* (Hadisi Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ulaştırıyor), *يرفعه* (Hadisi Hz. Peygamber’e (s.a.v.) nispet ediyor), *رفعه* (Hadisi Hz. Peygamber’e (s.a.v.) nispet etti), *ينميه* (Hadisi Hz. Peygamber’e ulaştırıyor), *رواية* (Hadisi Hz. Peygamber’den rivâyet ederek) sözü.

4. Kendisinde rey’e imkân bulunmayan bir alanda rivâyetin sahabîye nispet

⁴ İbnü’l-Esîr, *Mukaddimetü Câmii’l-Usûl* (Thk. Abdülkâdir el-Arnâvut), Mellâh Matbaası I, 90-97.

edilmesi.

5. Sahâbînin Kur'ân'ı tefsiri.

Son olarak yüce ve kâdir Allah'tan bu çalışmamı kabul etmesini, bununla beni ve ilim talebesi kardeşlerimi faydalandırmasını dilerim. Allah, Peygamberimiz Muhammed'e (s.a.v.) ve âline salât ve selâm eylesin. [7]

1. Sahâbînin كذا نقول كذا (Şöyle söyledik), كنا نعمل كذا (Şöyle yapardık), نرى كذا (Şöyle düşünürdük) Sözü

İlk olarak; bu lafızlar çoğunlukla aşağıdaki iki sigadan biriyle gelir:

a. كنا نقول كذا في حياة النبي أو في زمنه أو في عصره أو وهو فينا أو بين أظهرنا. (Nebi'nin (s.a.v.) hayatında veya onun zamanında veya onun asrında veya o içimizde iken ya da o aramızda iken şöyle söyledik), ... كنا نعمل كذا في حياة النبي. (Nebi'nin (s.a.v.) hayatında... şöyle yapardık), كانوا... يقولون في حياة النبي. (Nebi'nin (s.a.v.) hayatında... şöyle söyledikleri), كانوا يفعلون كذا في حياة النبي. (Nebi'nin (s.a.v.) hayatında... şöyle yaparlardı), كنا نرى كذا في حياة النبي. (Nebi'nin (s.a.v.) hayatında... şöyle düşünürdük), كنا لا نرى بأسا في حياة النبي. (Nebi'nin (s.a.v.) hayatında şöyle yapmakta bir sakınca görmezdik) vb.

b. كنا نقول أو نعمل أو نرى... (Şöyle söyledik veya şöyle yapardık ya da şöyle düşünürdük). Sahâbî, bu sözü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanına izâfe etmemektedir.⁵ [8]

İkinci olarak; bunun örneklerinden bir kısmı şunlardır:

1. Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî (v. 256), *Sahih*'inde Sâlim b. Ebi'l-Ca'd - Câbir b. Abdillâh (r. anhüma) tarikiyle şu hadisi nakletmiştir "Yüksek bir yere çıktığımızda tekbir getirir, aşağıya indiğimizde tesbih ederdik".⁶

2. Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Câbir b. Abdillâh (r. anhüma)'dan şu hadisi rivâyet etmişlerdir "Biz Rasûlullah (s.a.v.) zamanında azil yapıyorduk". Başka bir rivâyette Hz. Câbir şöyle demiştir: "Kur'an inerken biz azil yapıyorduk".⁷

3. Ebu Dâvud Süleyman b. Eş'as'ın *Sünen*'inde Sâlim b. Abdillâh b. Ömer'den [9] naklettiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir "Rasûlullah (s.a.v.) hayatta iken biz şöyle derdik: Kendisinden sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmetinin en faziletli Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Osman'dır (r. anhüm)".⁸

Buhârî'de geçen lafız şöyledir: "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanında insanlar

⁵ Hâkim, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*, s. 22, Beyrut, el-Mektebüt-Ticârî; Hatîb, *el-Kifâye*, Kâhire, Dâru'l-Kütübî'l-Hadis, s. 593; İbnü'l-Esir, *Mukaddimetü Câmii'l-Usûl*, I, 95; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-Hadis* (thk. Nureddin İtr), Medine, el-Mektebü'l-İlmiyye, s. 43.

⁶ Buhârî, *Cihâd*, Bâbü't-tesbîh izâ hebete vâdiyen (*Feth'ul-Bârî*, II, 135, Hadis no: 2993).

⁷ Buhârî, *Nikâh*, Bâbü'l-azl (*Feth'ul-Bârî*, IX, 305, Hadis no: 5207-5208); Müslim, *Nikâh*, Bâbü hükmî'l-azl, II, 1061-1065, Hadis no: 136-138).

⁸ Ebu Dâvud, *Kitâbü's-sünne*, Bâbü'n fi't-tafdil, V, 26, Hadis no: 4628.

arasında tercihte bulunurduk. Önce Ebu Bekir, sonra Ömer b. Hattâb, sonra Osman b. Affân'ı (r. anhüm) (diğer sahâbeye) tercih ederdik”⁹

Üçüncü olarak; Âlimler bu siga ile gelen hadisin merfu mu yoksa mevkuf mu olduğu hususunda ihtilaf etmiştir. Ulemanın konuyla ilgili görüşleri şunlardır:¹⁰

1. Bu lafızla gelen hadis ister Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanına izâfe edilsin [10] ister edilmesin, mutlak olarak merfudur.

Hâfız İbn Hacer şöyle der: “Şeyhaynin *Sahih*'lerinde itimad ettikleri görüş budur. Buhârî, bu tarz rivâyetleri çokça nakletmiştir”¹¹

Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim (v. 405) şöyle der: “... Sohbetle maruf bir sahâbi bunu söylediğinde bu, müsned (merfu) bir hadistir. Bu tür rivâyetlerin tamamı müsned tarzı eserlerde tahriç edilmiştir”¹²

Ebu Zekeriyâ Muhiddin b. Şeref en-Nevevî şöyle (v. 676) der: “Muhaddislerden ve fıkıh kitaplarında ashabımızdan çoğunun kullanımından zâhir olan, ister Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanına izâfe etsin ister etmesin sahâbînin bu şekilde naklettiği söz mutlak olarak merfudur. Bu görüş güçlüdür (tercihe şayandır). Zira sahâbînin *كنا نفعل* (Şöyle yapardık) veya *كانوا يفعلون* (Şöyle yaparlardı) sözünden zâhir olan, bununla ihticâc etmek ve bunun kendisiyle ihticâc edilecek şekilde yapılmış bir fiil olduğunu beyân etmektir. [11] Böyle bir fiil de ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanında ve ona ulaştığında olur”¹³

Hâfız Zeynüddin Abdurrahman b. Hüseyin el-İrâkî (v. 806) şöyle der: “Hâkim *Marifetü Ulûmi'l-Hadis*'te¹⁴ bunun mutlak olarak hükmen merfu olduğunu söylemiş ve bunu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanına izâfe ederek sınırlamamıştır. Aynı şekilde *el-Mahsûl*'de¹⁵ İmam Fahrüddin er-Râzî, *el-İhkâm*'da¹⁶ es-Seyf el-Âmidî'de mutlak olarak bu rivâyetin hükmen merfu olduğunu söylemiştir. Ebu Nasr es-Sabbâğ *el-Udde* kitabında “Bu rivâyetin hükmen merfu olması zâhirdir” deyip Hz. Âişe'nin (r.anhâ) “Önemsiz (kıymetsiz) bir şeyde el kesilmezdi” sözünü misâl olarak getirmiştir.¹⁷

2. Râvinin hadisi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanına [12] nispet etmesiyle etmemesi arasında fark vardır. Eğer râvi hadisi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanına izâfe ediyorsa merfu, izâfe etmiyorsa mevkufur.

Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463) şöyle der “Sahâbînin *كنا*

⁹ Buhârî, Fedâilü's-sahâbe, Babü Fadli Ebi Bekr (*Fethu'l-Bârî*, VII, 16, Hadis no: 3600).

¹⁰ İbn Salâh, *Ulûmü'l-Hadis*, s. 43; İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 515; Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, Nâris, İdâratü'Buhûsi'l-İlmiyye bi'l-câmiatü's-Silefi, I, 135.

¹¹ İbn Hacer, *en-Nüket*, el-Meclisü'l-İlmiyye bi'l-Câmiatil-İslâmiyye, II, 515.

¹² Hâkim, *Marifetü Ulûmi'l-Hadis*, s. 22.

¹³ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, I, 60.

¹⁴ Hâkim, *Marifetü Ulûmi'l-Hadis*, s. 22.

¹⁵ Fahrüddin er-Râzî, *el-Mahsûl*, Riyâd, Câmîatü'l-İmâm, IV, 449.

¹⁶ Âmidî, *el-İhkâm*, II, 140.

¹⁷ İrâkî, *et-Takyid ve'l-İzâh* (thk. Râgib et-Tabbâh), Dâru'l-Hadis, s. 52.

نقول كذا (Şöyle söyledik), كنا نعمل كذا (Şöyle yapardık) sözü çokluk bildiren lafızlardan olup hem o fiilin hem de o sözün tekrarlanıp devam ettiğini ifade eder. Sahâbî bunu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bilip de reddetmeyeceği bir şekilde onun zamanına nispet ettiğinde bunun şeriat olduğuyla hüküm vermek vacip olmuş, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bunu takriri bizzat onu emretmesi gibi kabul edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde sahâbînin tekrarladığı söz ve fiillerin ona gizli kalması ve onun bunu bilmemesi uzak bir ihtimaldir. Sahâbînin vasfı hakkında herhangi bir söz veya fiile dair Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kabul etmediği bir şeyi bilip de nakletmediğini düşünmek mümkün değildir. Çünkü şeriat ve delil, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) o söz veya fiili inkârında olup sahabîlerin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) inkâr ettiği şeyi yapmalarında değildir. Sahâbînin vasfı hakkında şeriat olmayan bir fiili rivâyet etmesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şeriat olan bir fiili inkâr ettiğini nakletmeyi terk etmesini düşünmek mümkün değildir. Öyleyse zikrettiğimiz gerekçeden dolayı Rasûlullah'ın (s.a.v.) ikrarıyla onun zamanında tekrarlanan bir şeyin sâbit bir şeriat olması vaciptir". [13]

Sonra Hatîb el-Bağdâdî isnadıyla Abdullah b. Ömer'den şu hadisi nakletmiştir: "Râfi b. Hadîc bize 'Şüphesiz Nebî (s.a.v.) arazi kiralamayı nehyetti' hadisini nakledene kadar arazi kiralamakta bir sakınca görmezdik". Sonra İbn Ömer şöyle derdi: Muhakkak ki İbn Hadîc bizim için faydalı bir şeyi nehyetti".¹⁸

İbn Ömer (r.a.), sahâbenin yaptığı kiralama fiili ile Râfi b. Hadîc'in Hz. Peygamber'den (s.a.v.) kiralamanın nehyi ile ilgili rivâyet ettiği hadisi cem' etmiştir...¹⁹

Sonra Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir: "Sahâbeden onların bir şeyi söylediğine veya yaptığına dair bir rivâyet gelse ve bu rivâyette bunun meydana geldiğini Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanına nispet edilmesini gerektiren bir şey bulunmazsa rivâyet hüccet olmaz".²⁰ [14]

Ebu Amr b. Salâh (v. 643) bu konuda Hatîb el-Bağdâdî'ye tabi olup şöyle demiştir: "Sahabî, كنا نعمل كذا (Şöyle yapardık), كنا نقول كذا (Şöyle söyledik) sözünü Rasûlullah (s.a.v.) zamanına nispet etmezse bu hadis mevkuf kabilindedir".²¹

Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-Sem'ânî (v. 489) şöyle der: "Sahabî

¹⁸ Buhârî, el-Hars ve'l-müzâraa, Babü mâ kâne min ashabî'n-nebî (s.a.v.) yivâsî ba' duhum ba'da fi'z-zirâati ve's-semer (*Fethu'l-Bârî*, V, XXII. Hadis no: 2339-2344); Müslim, el-Büyû, Babü kirâi'l-arz, II, 1176, Hadis no: 108-109.

¹⁹ el-Hâtîb, *el-Kifâye*, s. 594-595.

²⁰ el-Hâtîb, *el-Kifâye*, s. 594-595.

²¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-Hadis*, s. 43. İbn Salah, bu görüşünü tercih etmesinin gerekçesini ortaya koyarak şöyle demiştir: "Çünkü bu sözün zâhiri, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu sözden haberdar olup onayladığını bildirmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) takriri de merfu sünnetin vecihlerinden biridir".

Müellifin İbnü's-Salah'tan yaptığı bu alıntı yerinde değildir. Zira İbnü's-Salah burada söz konusu ifadeyi sahâbînin mevkuf kabilinden olan sözü ile ilgili değil, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanına izâfe edilen ve hükmen merfu olan sözü ile ilgili olarak serd etmiştir (Çev.).

Rasûlüllah (s.a.v.) zamanında şöyle yapardık) derse bu, Rasûlüllah'a (s.a.v.) nispet edilen müsned (merfu) hadis konumundadır". Sonra Sem'ânî 'Bu hadis müsned konumunda değildir' diyenlerin sözünü reddedip şöyle demiştir: "...Bize gelince; deriz ki, şüphesiz ki sahâbenin durumundan zâhir olan, onların Hz. Peygamber (s.a.v.) aralarında iken [15] dinle ilgili herhangi bir şeye ancak onun emri ve izni olduktan sonra adım atmalarıdır. Dolayısıyla sahâbenin Nebî (s.a.v.) zamanında şöyle yapardık) (Nebî (s.a.v.) zamanında şöyle yapardık) sözü, bu zâhir sebebiyle müsned (merfu) mertebesindedir. Zâhir de hüccettir".²²

Hâfız Ebu İshâk İbrahim b. Ali eş-Şirâzî de (v. 476) *et-Tebşıra fî Usûli'l-Fıkh* isimli kitabında aynı görüşü zikretmiştir.²³

Hâfız Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî (v. 676) şöyle der: "Muhaddislerin, fıkıhçıların ve usûlcülerin cumhuru der ki: Eğer sahâbî bunu Rasûlüllah'ın (s.a.v.) zamanına izâfe etmezse bu hadis merfu değil, bilakis mevkuftur. Şayet Rasûlüllah'ın (s.a.v.) dönemine izâfe edip أظهرنا أو هو فينا أو هو في زمنه أو هو فينا بين أظهرنا (Nebî'nin (s.a.v.) hayatında veya zamanında veya bizim içimizde iken ya da bizim aramızda iken şöyle yapardık) vb. derse bu hadis merfudur. İşte bu, sahih ve zâhir olan görüştür. [16] Bu fiil Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanında yapıldıysa zâhir olan, onun bu fiilden haberdar olduğu ve onayladığıdır. İşte böyle bir hadis de merfudur."²⁴

Hâfız İbn Hacer (v. 852) şöyle der: "Açıkça Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilerek değil, hükmen merfu olan hadisin misali, sahâbînin كنا نقول على عهد رسول الله (Rasûlüllah (s.a.v.) zamanında şöyle yapardık) demesidir. Böyle bir hadis, sahâbînin 'Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu' dediği hadisle aynı hükümdedir ve merfudur. Sahâbî ister hadisi doğrudan Rasûlüllah'tan (s.a.v.) işitsin, isterse vâsita ile alsın arada bir fark yoktur..." Sonra İbn Hacer şöyle demiştir: "Sahâbînin 'Nebî (s.a.v.) zamanında şöyle yaparlardı' demesi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) takrirıyla hükmen merfu olan hadisin misâlidir. Bu hadisin hükmen merfu olması, zâhir itibariyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) buna vâkıf olması açısından. Zira Hz. Peygamber'e (s.a.v.) din işleriyle ilgili soru sormayı gerektiren birçok sebep vardır ve o vakit²⁵ vahyin inmeye devam ettiği zamandır. Dolayısıyla sahâbenin bir şeyi yapıp ona devam etmeleri ancak o fiilin yasak olmadığı durumda gerçekleşir. Hz. Câbir ve Ebu Saîd el-Hudrî, azlin câiz oluşuna [17] Kur'an'ın nüzülü devam ederken sahâbenin bu fiili yapmasıyla delil getirmişlerdir. Eğer azil yasaklanan işlerden olsaydı elbette Kur'an onu nehyederdi."²⁶

²² Sem'ânî, *Kavâtü'l-Edille fî Usûli'l-Fıkh*, s. 825-826.

²³ Şirâzî, *et-Tebşıra*, Dâru'l-Fıkr baskısı, Dimeşk, s. 333.

²⁴ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i-Müslim*, el-Matbatü'l-Mısıriyye ve Mektebetühâ, I, XXX.

²⁵ Müellifin İbn Hacer'den yaptığı alıntı eksiktir. Zira müellifin yaptığı alıntı "ولأن ذلك زمان نزول الوحي" şeklindedir. Halbuki ibârenin doğrusu şu şekildedir: "ولأن ذلك الزمان زمان نزول الوحي". Tercüme de naklettiğimiz bu ibâyeye göre yapılmıştır (Çev).

²⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar*, s. 53-54. Hz. Câbir ile Hz. Ebu Saîd'in hadislerinin tahrirci geride zikredilmişti.

Muhammed b. Ahmed el-Fütûhî el-Hanbelî (v. 972) sahâbînin (Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanına nispet edilen) bu sözünün kendisiyle ihticâc edilen merfu bir hadis olduğu görüşünü benimsemiş ve şöyle demiştir: “Şüphesiz bunun hükmü, sahâbînin ‘Kâle Rasûlullah (s.a.v.)...’ sözünün hükmü gibidir”.²⁷

3. İster Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanına nispet edilsin ister edilmesin mutlak olarak bu sigayla nakledilen söz mevkuf kabilindedir. Hâfız Ebu Bekir Ahmed b. Muhammed b. Galip Havârizmî el-Berkânî (v. 425)’nin hocası Hâfız Ebu Bekir Ahmed b. İbrahim el-İsmâîlî’den (v. 371) naklettiğine göre İsmâîlî bu görüşü kesin bir şekilde ifade etmiştir.²⁸

Süyûtî (v. 911) şöyle der: “Bu görüş gerçekten (جِدًا) uzaktır”.²⁹ [18]

4. Bu sigay ile gelip Hz. Peygamber’in (s.a.v.) zamanına izâfe edilen rivâyetler hakkında tafsilât vardır: Ya bu fiil çoğu zaman (Hz. Peygamber’e) gizli kalmayan bir fiildir ki bu durumda hadis merfudur veya söz konusu fiil (Hz. Peygamber’e) gizli kalır. Bu durumda ise hadis mevkuftur.³⁰

Ebu’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-Sem’ânî et-Teymî (v. 489) şöyle demiştir: “...Sahâbî كانوا يفعلون كذا (Şöyle yaparlardı)’ dediğinde eğer bunu Rasûlullah’ın (s.a.v.) asrına izâfe ederse ve böyle bir fiil (Hz. Peygamber’e) gizli kalmayan fiillerden ise sahâbînin bu sözü Rasûlullah’ın (s.a.v.) ikrarına hamledilir ve şeriat olur. Eğer böyle bir fiil (Hz. Peygamber’e) gizli kalması (muhtemel) olan fiillerden ise bakılır: Söz konusu fiil sahâbe tarafından tekrarlanan ve çokça yapılan fiillerden ise Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ikrarına hamledilir. Çünkü sahâbîler tarafından çokça tekrarlanan böyle bir fiil çoğunlukla Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gizli kalmaz. Nitekim konuyla ilgili Ebu Saîd el-Hudrî’nin rivâyet ettiğine göre o şöyle demiştir: “Biz Rasûlullah’ın (s.a.v.) zamanında fitır sadakasını buğdaydan bir sa’ [19] veya arpadan bir sa’ ya da hurmadan bir sa’ çıkarırdık”.³¹ Sonra (bu rivâyetle ilgili olarak) Ebu’l-Muzaffer şöyle demiştir: “Buna göre râvi hadisi fiilin çokça yapıldığını ifade eden ‘şöyle yaparlardı’ sözüyle naklederse hadis Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bunu bildiğine ve ikrarına hamledilir ve böylece nakledilen (husus) şeriat olur. Eğer rivâyet فعلوا كذا (şöyle yaptılar)’ gibi fiilin sıkça yapıldığını ifade eden lafızdan yoksun olursa söz konusu rivâyet (Hz. Peygamber’in bu fiili bilmesine ya da bilmemesine) muhtemeldir ve ihtimal ile şeriat sabit olmaz”.³²

Hâfız en-Nevevî bu sigay hakkındaki ihtilafı zikrederken şöyle demiştir: “Ebu İshâk eş-Şîrâzî *Lûm’a* isimli eserinde der ki: ‘Eğer bu âdeten (Hz. Peygamber’e)

²⁷ el-Fettûhî, *Şerhu’l-Kevkebi’l-Münîr*, Câmiatü’l-Kurâ, II, 484.

²⁸ İbnü’s-Salâh *Ulûmü’l-Hadis*, s. 43; Nevevî, *Mukaddimetü’n-Nevevî li şerhi Sahih-i-Müslim*, I, 30.

²⁹ Süyûtî, *Tedribü’r-Râvî*, Tab’âtü Mektebetü’l-Kevser, I, 205.

³⁰ İbn Hacer, *en-Nüket*, Tab’âtü’l-Meclisi’l-İlmiyye bi’l-Câmiati’l-İslâmiyye, II, 516.

³¹ Buhârî, *Zekât*, Bâbü zekâti’l-fitr sâ’an min taâmin (*Fethu’l-Bârî*, III, 371, Hadis no: 1506); Müslim, *Zekât*, Bâbü zekâti’l-fitr ale’l-müslimîne mine’t-temr ve’ş-şeir, II, 677, Hadis no: 17).

³² es-Sem’ânî, *Kavâtu’l-Edille fi Usûli’l-Fikh*, (thk. Dr. Abdullah b. Bân Hâfız el-Hikemî), s. 593.

gizli kalmayan şeylerdense Hz. Peygamber'in (s.a.v.) o fiili görüp de inkâr etmemesi gibidir. Dolayısıyla bu hadis merfu olur. Şayet bu, Ensar'dan bazı kimselerin 'Biz cima yapar ancak bizden meni gelmez ve bu durumda gusletmezdik' dediği gibi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gizli kalması mümkün olan şeylerden ise merfu olmaz. [20] İşte bu hadis, meninin gelmemesinden dolayı guslün vacip olmadığına delâlet etmez. Çünkü bu fiil gizlice yapılmış ve (Hz. Peygamber'e) gizli kalmıştır.³³

5. Eğer sahâbî bu sözü hüccet makamında getirmişse hükmen merfu kabul edilir. Aksi takdirde bu söz mevkuttur. Hâfız İbn Hacer şöyle der: "Bu görüşü Kurtubî nakletmiştir".³⁴ [21]

Tenbihler

Bunlar, Hâfız İbn Hacer'in *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh* isimli eserinde zikrettiği tenbihlerdir.³⁵

Hâfız Sehâvî, söz konusu tenbihleri bu sigâ ile gelen hadisin hükmü hakkında âlimlerden nakledilen görüşler olarak *Fethu'l-Muğis* isimli eserine³⁶ koymuştur. Ben de İbn Hacer'in zikrettiği tenbihlerin ardından bunlara benzeyen başka tenbihler getirdim:

1. Sahâbînin كذا نرى كذا (Biz şöyle düşünürdük) sözü, أو نفعل كذا كنا نقول (Şöyle yapardık veya şöyle söyledik) sözüne göre (o fiil veya sözün Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ya da başkasına ait olması açısından) daha fazla ihtimallidir. Zira bu söz sahâbînin kendi re'yidir. Bunun kaynağı da bazen bizzat (Hz. Peygamber tarafından söylenmiş) bir nas, bazen de sahâbînin kendi çıkarımı olabilir.

2. Sahâbînin كان يقال كذا (Şöyle söylenirdi) sözüdür.

Hâfız el-Münzirî şöyle demiştir: "Bu sözün merfuya mı yoksa mevkufa mı dahil edileceği konusunda ulema ihtilaf etmiştir". el-Münzirî yine şöyle der: "Eğer sahâbî bunu Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanına nispet ederse [22] cumhur ulema bu sözün merfu olacağı kanaatindedir".

Hafız İbn Hacer şöyle demiştir:

"Bu sözün mutlak olarak hükmen merfu olduğunu destekleyen hususlardan birisi de Nesâî'nin Abdurrahman b. Avf'dan rivâyet ettiği şu hadistir: كان يقال

³³ Nevevî, *Mukaddimetü'l-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, I, 60; eş-Şîrâzî *el-Lüm'a*, 201-202. Hadisin kaynağı: Ahmed, *Müsned*, V, 115; Taberânî, *el-Kebîr*, V, 35, Hadis no: 4537; Heysemî, *el-Mecme'*, I, 266. Heysemî, bu hadisi Hz. Ömer ile Zeyd b. Sâbit arasında geçen kıssanın zikredildiği bağlamda nakletmiş ve sonra şöyle demiştir: "Bu hadisi Ahmed (*Müsned* de), Taberânî de *el-Kebîr* de rivâyet etmiştir. Ahmed'in râvilerinin tamamı sikadır. Şu kadar var ki İbn İshak sika olmakla birlikte müdellis bir râvidir".

Ben de derim ki (müellif): İbn İshak'ın *es-Siyer* ve *el-Meğâzî*'si dışındaki yerlerde sika kabul edilmesinde nazar vardır.

³⁴ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 516.

³⁵ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 517-518.

³⁶ Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, I, 138.

(Şöyle deniliyordu): Seferde ramazan orucunu tutan hazarda iftar eden gibidir”.³⁷ İbn Mâce bu hadisi Nesâî'nin naklettiği şekilde şu lafızla rivâyet etmiştir: “Kâle Rasûlüllah (s.a.v.)...”.³⁸ Bu hadis, bu şiganın sahâbe katında ref sigalarının dan olduğuna delâlet eder. Allah en iyi bilendir”.

3. Geride zikredilen sigaların tamamı müsbet (olumlu) sigalara has değildir. Sahâbenin كانوا لا يفعلون كذا (Şöyle yapmazlardı) sözünde olduğu gibi nefiy (olumsuz) sigayla nakledilen rivâyetler de buraya dâhil edilir. Hz. Âişe'nin “Kıymetsiz bir şeyde (hırsızın) elini kesmezlerdi”³⁹ sözü de bunun örneklerindedir. [23]

4.⁴⁰ Hâfız Sehâvî şöyle demiştir: “Konuya dâir aktardığımız ihtilafların tamamı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kıssaya vâkıf olmadığı yerle ilgilidir. İbn Ömer'in (r.a.) “Rasûlüllah (s.a.v.) hayatta iken şöyle söyledik: Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra bu ümmetin en faziletlisi Ebu Bekir, Ömer, Osman'dır. Rasûlüllah (s.a.v.) bu sözü iştir ve inkâr etmezdi”⁴¹ sözünde olduğu gibi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kıssaya vâkıf olduğu yerlerde bu rivâyet icmayla hükmen merfudur.⁴² [24]

5. Ebu Abdullah el-Hâkim *Marifetü Ulûmi'l-Hadis* kitabında Muhammed b. Sîrin – Muğire b. Şu'be tarikiyle şu rivâyeti zikretmiştir: “Rasûlüllah'ın (s.a.v.) ashâbı onun kapısını turnaklarıyla çalarlardı”⁴³

Sonra Hâkim sözlerine şöyle devam etti: “Hadis ilmini bilmeyen kimse Rasûlüllah'ın (s.a.v.) zikredilmesinden dolayı bu hadisi müsned (merfu) zanneder. Halbuki bu hadis müsned değildir. Zira hadis, bunu akranı olan başka bir sahâbinin fiili olarak nakleden sahâbiye nispet edilmiştir (mevkufur). [25] Onlardan birisi hadisi müsned olarak nakletmemiştir.”⁴⁴

İbnü's-Salâh, Hâkim'in bu sözünü *Ulûmu'l-Hadis*'de nakletmiş, sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: “Bilakis bu hadis merfudur ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vâkıf olmasına daha münasip olduğu için merfu olması daha uygundur.

³⁷ Nesâî, Sıyâm, Bâbü kavlihi: es-Sâim fi's-seferi ke'l-müfturi fi'l-hazar, IV, 184, Hadis no: 2284.

³⁸ İbn Mâce, Sıyâm, Bâbü ma câe fi'l-iftâr fi's-sefer, I, 532, Hadis no: 1666. Bu hadisi Nesâî de yukarıda geçen yerde rivâyet etmiştir. (Hadis no: 2285 ve 2286).

³⁹ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, IX, 476, Hadis no: 8163, el-Hudûd, Bâbü men kâle: La tûktau fi ekalli min aşereti derâhim. Bu hadis *Sahihayn*'de “Hırsızın eli, fiyatı kalkandan daha düşük bir şeyden dolayı kesilmez” lafzıyla nakledilmiştir. Bunların ikisi de (حَجَفَةٌ أَوْ تُوسٍ) değeri (kıymeti) olan şeylerdir. Bkz. (*Feth'ul-Bârî*, XII, 96, Hadis no: 6793, el-Hudûd, Bâbü kavlihi Teâlâ: Ve's-sâriku ve's-sârikatü fektâu eydiyehümâ); Müslim, el-Hudûd, Bâbü haddî's-serikati ve nisâbihâ, III, 1312, Hadis no: 5.

⁴⁰ Bu ve bundan sonraki tenbihi İbn Hacer “Tenbihât” başlığı altında zikretmemiştir. Dikkatli ol.

⁴¹ Taberânî, *el-Kebîr*, XIII, 285, Hadis no: 1313. Bu hadis sahâbinin “Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu iştirirdi” sözü olmaksızın *Sahih*'te rivâyet edilmiştir.

⁴² Sehâvî, *Fethu'Muğîs*, I, 139.

⁴³ Beyhakî, *el-Medhal*, s. 381, Hadis no: 659. Buhârî'de *el-Edebü'l-Müfred*'de bu hadisi Enes b. Mâlik'ten rivâyet etmiştir. Pakistan, Tab'atü'l-Mektebeti'l-Eseriyye, s. 278, Hadis no: 1080,

⁴⁴ Hâkim, *Marifetü Ulûmi'l-Hadis*, s. 19.

Hâkim de bunun merfu kabilinden olduğunu itiraf etmektedir. Belki de Hâkim böyle bir rivâyetin lafzen müsned (merfu) değil, mevkuf olduğunu kastetmiştir. Aynı şekilde daha önce geçen diğer rivâyetler de lafzen mevkuftur. Biz bunları ancak mana açısından merfu kabul ettik. Allah en iyi bilendir”⁴⁵

Hâfız İbn Hacer, İbn Salâh’ın son sözünü açıklayıp şöyle demiştir: “Musannif (İbnü’s-Salâh) bu meselenin hükmünün illetini tahkik etmiştir ki özeti şudur: Bu sözün iki yönü vardır: Biri fiil yönüdür. Bu fiil sahâbeden sâdir olmuştur ve dolayısıyla mevkuftur. Diğeri de takrir yönüdür. Bu da Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kapısının çalınması, onun bunu bilmesi açısından bu fiilin kendisine nispet edilmesidir. [26] Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kapıyı çalan kimsenin bu fiilini reddetmemesiyle birlikte bunun yapıldığını bilmesinden lazım gelen, söz konusu fiili onaylamasıdır. Dolayısıyla hadis merfu olur”⁴⁶

6. Hâfız Süyûtî, az önce zikredilen “kapıyı tırnaklarla çalma” hakkındaki Muğire hadisiyle ilgili konuştuğundan sonra şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vasfı vb. şeylerin zikredildiği hadisler de aynı şekilde ittifakla mevkufdur”⁴⁷

7. Hâfız İrâkî şöyle demiştir: Tâbiî كنا نفعل كذا (şöyle yapardık) dediğinde bu kesinlikle merfu değildir. Bu söz mevkuf mudur (bakılır): Tâbiî bu sözü ya sahâbe zamanına izâfe etmiştir ya da etmemiştir. Eğer tâbiî bu sözü sahâbe zamanına izâfe etmemişse aynı şekilde bu da mevkuf değil, bilakis maktu’dur. Şayet tâbiî, bu sözü sahâbe zamanına izâfe ederse [27] buna mevkuf denilmesi muhtemeldir. Zira sözün zâhiri, sahâbenin buna muttali olduğu ve bunu takrir ettiği. Bu sözün mevkuf olmaması da ihtimal dâhilindedir. Çünkü sahâbînin takriri kendisine nispet edilmeyebilir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) takriri ise böyle değildir. Çünkü onun takriri sünnetin vecihlerinden birisidir.”⁴⁸ [28]

2. Sahâbînin (Şöyle yapmakla emrolunduk) أمرنا بكذا (Şöyle yapmaktan nehyolunduk) من السنة كذا (Şöyle yapmak sünnettendir) Sözü

İlk olarak; bundan önce geçen siga ile gelen hadisin hükmünde ihtilaf edildiği gibi bu siga ile vârid olan hadisin hükmünde de ihtilaf edilmiştir.

Konuyla ilgili görüşleri özetle ifade etmek gerekirse ilim ehlinin bu hususta meşhur iki görüşü vardır.⁴⁹

a. Bu siga ile gelen hadis merfu hükmündedir. Muhaddis, fukahâ ve diğer âlimlerin cumhuru bu görüştedir.

b. Şüphesiz bu hadis mevkuf hükmündedir.

İkinci olarak; aşağıda zikredilen misaller bunun örnekleridir.

⁴⁵ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-Hadis*, s. 44.

⁴⁶ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 519.

⁴⁷ Süyûtî, *Tedribü’r-Râvi*, I, 207.

⁴⁸ İrâkî, *et-Takyid ve’l-İzâh*, s. 54.

⁴⁹ Bu mesele için bkz. el-Hatibü’l-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 591-592; İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-Hadis*, s. 45; Süyûtî, *Tedribü’r-Râvi*, I, 208; Sehâvi, *Fethu’l-Muğîs*, I, 127.

1. Buhârî⁵⁰ ve Müslim⁵¹ [29] Ümmü Atıyye'den şu hadisi nakletmiştir: “Biz bayramlarda bekar genç kızlarla, evine kapanmış hanımları namazgâha çıkar-makla emrolunduk”.

2. Yine Buhârî⁵² ve Müslim⁵³ Ümmü Atıyye'den şu hadisi rivâyet etmiştir: “Cenâzelerin peşinden gitmekten nehyolunduk. Bu bize kesin bir şekilde yasak-lanmadı”.

3. Buhârî,⁵⁴ Zührî – Sâlim b. Abdillâh b. Ömer tarikiyle şu hadisi rivâyet et-miştir: “Haccâc b. Yusuf, Abdillâh b. Ömer'e Arefe günü vakfe yerinde nasıl ya-pılacağı sordu. Bunun üzerine Sâlim: “Eğer sünneti kast ediyorsan Arefe günü namazı geciktir, dedi. Bunun üzerine Abdillâh b. Ömer “Doğru söyledi...” dedi.

Üçüncü olarak; bu siga ile gelen hadisin hükmü hususunda ilim ehlinin gö-rüşleri şunlardır:

1. Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Beyyî' [30] el-Hâkim en-Neysâbü'rî (v. 405) şöyle demiştir: “أمرنا أن نعمل كذا (Şöyle yapmakla emrolunduk), وكذا نهينا عن كذا وكذا (Şöyle şöyle yapmaktan nehyolunduk), كنا نؤمر بكذا (Şöyle yapmakla emrolunuyorduk), كنا نهى عن كذا (Şöyle yapmaktan nehyolunuyorduk), من السنة كذا (Şöyle yapmak sünnettendir) vb. sözünü eğer sohbet ile maruf bir sahâbî söy-lemişse hadis müsneddîr (merfudur). Bunların tamamı müsned türü eserlerde tahric edilmiştir”.⁵⁵

Hâkim *Müstedrek*'te şöyle demiştir: “Ulema sahâbînin من السنة كذا (Şöyle yap-mak sünnettendir) sözünün müsned (merfu) olduğu konusunda ittifak etmişler-dir”.⁵⁶

Hatîb el-Bağdâdî (v. 463) şöyle der: “Sahâbînin أمرنا بكذا (Şöyle yapmakla em-rolunduk) veya نهينا عن كذا (Şöyle yapmaktan nehyolunduk) ya da من السنة كذا (Şöyle yapmak sünnettendir) sözü hakkında bir bab: Sahâbînin bu sözünü Rasûlullah'ın (s.a.v.) emrine veya nehyine hamletmek vacip midir? Veya bu emir ve nehyin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve başkasına ait olması mümkün müdür?”⁵⁷ [31]

Sonra Hatîb el-Bağdâdî senediyle birlikte aşağıdaki örnekleri zikretmiştir:

1. Enes b. Mâlik'ten nakledildiğine göre o şöyle demiştir: “Ehl-i kitaba (onla-rın selamina karşılık) ‘sizin üzerinize’ ifadesinden başka bir şey ziyâde etme-

⁵⁰ Buhârî, Salât, Bâbü vücûbî's-salâti fi's-siyâb, Hadis no: 974.

⁵¹ Müslim, Salâtü'l-İdeyn, Bâbü zikri ibâhati hurûci'n-nisâ fi'l-ideyn ilâ's-salat, Hadis no: 890.

⁵² Buhârî, Cenâiz, Bâbü ittibâi'n-nisâi'l-cenâiz, Hadis no: 1278.

⁵³ Müslim, Cenâiz, Bâbü nehyi'n-nisâ an'ittibâi'l-cenâiz, Hadis no: 938.

⁵⁴ Buhârî, Hac, Bâbü'l-cem'ı beyne's-salâteyn bi Araf, Hadis no: 1662.

⁵⁵ Hâkim, *Marifetü Ulûmi'l-Hadis*, s. 22.

⁵⁶ Hâkim, *Müstedrek*, Kitâbü'l-Cenâiz, I, 358.

⁵⁷ el-Hatîb, *el-Kifâye*, s. 591-593.

mekle emrolunduk” veya “Ehl-i kitaba (onların selamına karşılık) ‘sizin üzerinize’ ifadesinden başka bir şey ziyâde etmekten nehyolunduk”.⁵⁸

2. Yine Hz. Enes’ten rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Şehirlinin be-devî adına satış yapmasından nehyolunduk”⁵⁹

3. Abdullah b. Mes’ud’dan nakledildiğine göre o şöyle demiştir: “Cuma günü gusletmek sünnettendir”.⁶⁰ [32]

Sonra Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir: “İlim ehlinin çoğu şöyle der: Sahâbînin bu lafızlardan biriyle naklettiği hadisin mevkuf olması vaciptir. Çünkü sahâbînin bu sözle Hz. Peygamber’in (s.a.v.) emrini⁶¹ kastettiği gibi imamların ve âlimlerin emrini kastetmesinden emin olunamaz. Birinci görüş (yani sahâbînin bu sözünün merfu olması) doğruya daha yakındır.

Bu görüşün doğru olduğunun delili şudur: Sahâbî *أمرنا بهذا* (Şöyle yapmakla emrolunduk) dediğinde bununla ancak şeriati ispat etmeyi, bir şeyi helal ve haram kılmayı [33] ve şariat olması vacip olan bir hükmü ispat için ihticâcı (bu sözle delil getirmeyi) kastetmiştir. Sâbit olmuştur ki, Allah ve Rasûlü’nden gelen bir emir olmadığında imamların ve âlimlerin emretmesiyle bir şeyin helal ve haram kılınması vacip olmaz ... Durum böyle olunca sahâbînin *أمرنا بهذا* (Şöyle yapmakla emrolunduk) veya *نهينا عن كذا* (Şöyle yapmaktan nehyolunduk) sözünü Rasûlüllah’tan (s.a.v.) başkasını kastederek şer’î bir mevzuyla isbat etmek ve dinde bir hükmün devamlılığını haber vermek için söylemesi mümkün değildir.”

Sonra Hatîb el-Bağdâdî şöyle söylemiştir: “Bu delâletin bizzat kendisi sahâbînin *من السنة كذا* (Şöyle yapmak sünnettendir) sözünü Rasûlüllah’ın (s.a.v.) sünnetine hamletmeyi gerektirmektedir”

Daha sonra Hatîb el-Bağdâdî sözüne şöyle devam etmiştir: “Eğer ‘Sahâbînin bu sözünü Rasûlüllah’ın (s.a.v.) zamanında söylemesi ile O’nun vefatından sonra

⁵⁸ Ahmed, Müsned, III, 113. Bu hadis, Buhârî ve Müslim’de açıkça merfu olarak nakledilmiştir.

⁵⁹ Buhârî, Büyü’, Bâbü la yeşteri hâzırın li bâ’din bi’s-semserati, (*Fethu’l-Bârî*, IV, 372, Hadis no: 99, 2161); Müslim, Büyü’, Bâbü tahrîmü bey’ıl-hâzır li’l-b’di, III, 1157, Hadis no: 21. Buhârî ve Müslim, *Sahih*’lerinin başka yerinde hadisi merfu olarak rivâyet etmişlerdir.

⁶⁰ Ebu Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned*, I, 51, Hadis no: 391; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, II, 96.

⁶¹ Hâfız İbn Hacer bu görüş sahiplerinin zikrettiği bu ihtimal ve bunun dışındaki diğer ihtimallere cevap verip şöyle demiştir (en-*Nüket*, II, 520): “Bu görüşü savunanlara şöyle cevap verilmiştir: Bu ihtimaller uzaktır. Zira kitabın (Kur’an’ın) emri herkes için zâhîrdir. Dolayısıyla herhangi biri kitabın (Kur’an’ı) emrini bilmeye tahsis edilemez. Böyle olduğu kabul edilecek olsa bile (yani sahâbînin bu sözü Kur’an’ın emrine hamledilecek olsa bile) bu söz merfudur. Çünkü şüphesiz sahâbî ve başkası kitabı ancak Hz. Peygamber’den (s.a.v.) almıştır. Sahâbînin bu sözünü “ümmetin emrine” hamletmek mümkün değildir. Çünkü onlar kendilerine bir şey emretmezler. İmamların bir kısmı bu sözle sahâbeyi kastetmişse bu da uzak bir görüştür. Zira bir sahâbînin sözü onlardan başka birine karşı hüccet değildir. Eğer imamların bazıları halifeleri kastetmişse durum yine aynıdır. Çünkü sahâbî bu sözle şeriati tarif etme makamındadır. Dolayısıyla bu sözün şeriati kendisinden sâdır olduğu kimseye hamledilmesi vaciptir. Bu sözün kıyas ve istinbâta hamledilmesi de uzak bir görüştür. Çünkü sahâbînin *أمرنا بهذا* (Şöyle yapmakla emrolunduk) sözünden anlaşılan emrin hakikatidir, kıyasa uymakla emrin hususî olması değil”.

söylemesinin arasını ayırıyor musunuz?’ denilirse bu soruya ‘Hayır. Çünkü biz bunların arasını ayıran hiç kimseyi bilmiyoruz’⁶² diye cevap verilir.

3. Ebu Ömer İbn Abdilber, Sâlim b. Abdillâh b. Ömer’in Haccâc’a söylediği “Eğer sünneti kastediyorsan [34] Arefe günü sabah namazını geç vakte bırak”⁶³ sözünden sonra şöyle demiştir: “Bu hadis Sâlim’in “sünneti kastediyorsan” sözünden dolayı ulema katında müsned hadise dâhildir. Bu konuda âlimlerin bir ihtilâfı yoktur. Zira sahâbî sünneti mutlak zikrettiğinde bununla kastedilen Rasûlüllah’ın (s.a.v.) sünnetidir. Aynı şekilde sahâbîden başkası sünnet lafzını mutlak söylediğinde “Ömereyn’in sünneti” ve benzeri ifadelerde olduğu gibi sahibine izâfe edilmedikçe bununla Rasûlüllah’ın (s.a.v.) sünneti kastedilir”⁶⁴

4. Ebu’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-Sem’ânî (v. 489) şöyle demiştir: “...Eğer sahâbî بكذا أمرنا بكذا (Şöyle yapmakla emrolunduk) veya نهينا عن كذا (Şöyle yapmaktan nehyolunduk) ya da من السنة كذا (Şöyle yapmak sünnettendir) derse bu hem müsned (merfu) bir hadis hem de hüccet olur. Ebu Bekir Muhammed b. Abdillâh es-Sayrafi (v. 330) şöyle der: ‘Bu söz ne müsned ne de hüccet olur’. Bu görüş Ebu Hanîfe’nin ashâbından Ebu’l-Hasen Ubeydullah b. Huseyn el-Kerhî’nin (v. 340) görüşüdür. [35] Ebu Hanîfe’nin ashâbı şöyle der: ‘Bazen sünnet lafzı kullanılır ve bununla Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünneti kastedilir. Kimi zaman da sünnet lafzı kullanılır, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) başkasının sünneti kastedilir’⁶⁵...’ Sem’ânî, Ebu Hanîfe’nin ashâbı adına iki delil zikretmiştir:

Birincisi: Hz. Ali’nin şu sözüdür: “Rasûlüllah (s.a.v.) şarap içene kırk sopa vurdu, Ebu Bekir kırk sopa vurdu, Ömer kırk sopa vurdu. Bunların hepsi sünnettir”⁶⁶

İkincisi: Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şu sözüdür: “Benim ve benden sonraki râşid halifelerimin sünnetine yapışın”⁶⁷

Sonra Sem’ânî, onların delillerine şöyle cevap vermiştir ki manası şudur: “Şüphesiz Hz. Ali, sünnet ile Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetini kastetmiştir. Çünkü kırk sopanın üzerine ziyâde yapmak ta’zirdir.⁶⁸ Döverek ta’zir cezası vermek sünnetle sabittir. [36] Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Benim ve benden sonraki râşid halifelerimin sünnetine yapışın” sözüne gelince; bu sünnet Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’e nispet edilmekle kayıtlanmıştır. Halbuki bizim konuşmamız ise mutlak olarak “sünnet” lafzı hakkındadır.⁶⁹ Belki de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu ifadesiyle kastedilen “benim sünnetimden size haber verdikleri” manasındadır.

⁶² Hatîb, *el-Kifâye*, 591-592.

⁶³ Buhârî, Hac, Bâbü’l-cem’ beynê’s-salâti bi Arefe (*Fethu’l-Bârî*, III, 513, Hadis no: 1662).

⁶⁴ İbn Abdilber, *Tecridü’t-Temhid*, s. 141.

⁶⁵ Irâkî, *Şerhu’t-Tebşıra ve’t-Tezkira*, Beyrut, el-Mektebetü’l-İlmiyye, I, 126.

⁶⁶ Müslim, Hudûd, Bâbü haddi’l-hamr, III, 1330, Hadis no: 38.

⁶⁷ Ahmed, Müsned, III, 126; Ebu Dâvud, Sünnet, Bâbü lüzumi’s-sünne, V, 10 (Hadis no: 4607).

⁶⁸ Ta’zir, had ve kısas cezaları dışında yöneticinin veya hâkimin takdirine bırakılan cezadır. Bkz. Tuncay Başoğlu, *DİA*, XL, 198 (Çev.).

⁶⁹ Sem’ânî, *Kavâtu’l-Edille*, s. 596; Şirâzî, *et-Tebşıra fî Usûli’l-Fıkh*, s. 332.

Sonra Sem'ânî şöyle demiştir: “Bizim delilimize gelince; biz deriz ki, emir ve nehiy konusunda sahâbînin mutlak olarak *أمرنا بكذا* (Şöyle yapmakla emrolunduk) veya *نهينا عن كذا* (Şöyle yapmaktan nehyolunduk) sözü Rasûlüllah'a (s.a.v.) döner. Çünkü asıl olan şudur: Sahâbî bu sözü özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatında söylediğinde şer'î meselelerde bunu emreden ve nehyeden Hz. Peygamber'dir (s.a.v.). Hz. Enes'in sözü de buna râcidir: “Hz. Bilal ezan cümlelerini çift, kâmet cümlelerini tek yapmakla emrolundu”.⁷⁰ Bu nedenle sahâbî, ‘Şöyle yapmamıza izin verildi’ dediğinde bu ittifakla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) atfedilir.⁷¹ [37]

Sahâbînin *من السنة كذا* (Şöyle yapmak sünnettendir) sözünde de durum aynıdır. Dolayısıyla sünnet lafzı mutlak kullanıldığında bu söz Rasûlüllah'ın (s.a.v.) sünnetine çevrilir. Bundan dolayı ‘Allah'ın kitabı, Nebî'nin (s.a.v.) sünneti’ denilir. ‘Kitap ve sünnet’ denildiğinde buradaki sünnetten ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti anlaşılır. Zira sünnet, ehl-i din için takip edilmesi gereken yoldur. Ehl-i din için takip edilecek yol, dinde şeriat kılınmış olan yoldur. Dinde şeriat kılınan yol da ancak Allah Teâlâ [38] ve Rasûlü'nden gelen yoldur. Allah ve Rasûlü'nün dışındaki yol ise dinde takip edilecek bir yol değildir”.

Sonra Sem'ânî şöyle demiştir: “Aynı şekilde sahâbînin bu sözden maksadı bize şeriatı öğretmesi veya bize hüküm ifade etmesidir. Dolayısıyla bu sözün imamlar (devlet başkanları) ve vâlilere değil de şeriatın kendisinden sâdır olduğu kimseye hamledilmesi vaciptir. Çünkü onların emri, şeriatı tesir edici değildir. Bu (yani bu sözün imamların ve vâlilerin sözüne değil de şeriatın kendisinden sâdır olduğu kişiye hamledilmesi) geride zikrettiğimiz delile dönmektedir. Böylece bu durum geride zikredilen delili takrir etmiş olur”.⁷²

Sem'ânî başka yerde şöyle der: “Şâfiî'nin mezhebine gelince; şüphesiz mutlak olarak sünnet lafzı kullanıldığında, bu Rasûlüllah'ın (s.a.v.) sünnetidir. Sünnetin

⁷⁰ Buhârî, Ezân, Bâbü'l-ezân mesnâ mesnâ (*Fethu'l-Bâri*, II, 82, Hadis no: 605-606); Müslim, Salât, Bâbü'l-emr bi şef'il-ezân ve itâri'l-ikâme, I, 286 (Hadis no: 2).

⁷¹ *Müsvedde* isimli eserin 264. Sayfasında müellifi şöyle demiştir: “Ebu'l-Vefâ Ali b. Akîl (v. 513) şöyle demiştir: ‘Hiçbir ihtilaf yoktur ki bir kimse (sahâbî) ‘şu konuda (bize) izin verildi’ derse şüphesiz bu Rasûlüllah'a (s.a.v.) döner. Aynı şekilde ‘emrolunduk’, ‘nehyolunduk’ denildiğinde bu söz Hz. Peygamber'e (s.a.v.) döner. Ancak bu (yani ‘şu konuda bize izin verildi’) sözü hükmen merfu meselesinde diğerinden (yani ‘emrolunduk’, ‘nehyolunduk’ sözünden) sonra gelir”.

Ebu İshak, *et-Tebşıra fî Usûli'l-Fıkh* isimli kitabında (s. 331, Dâru'l-fıkr baskısı) şöyle demiştir: “Emir, nehiy ve sünnet lafzının mutlak kullanılması Rasûlüllah'a (s.a.v.) döner. Bunun delili Hz. Enes'in söylediği şu sözdür: “Bilâl ezan cümlelerini çift yapmakla emrolundu...” Hiç kimse Hz. Bilâl'e “Bunu emreden kim?” demedi. Bu da mutlak emrin bizim zikrettiğimizi gerektirdiğine delâlet eder. Ayrıca şu konuda hiçbir ihtilaf yoktur: Şayet sahâbî “Bu konuda bize ruhsat verildi” dediğinde bu söz Rasûlüllah'a (s.a.v.) döner. Sahâbî *أمرنا بكذا* (Şöyle yapmakla emrolunduk) veya *نهينا عن كذا* (Şöyle yapmaktan nehyolunduk) dediğinde de durum aynıdır ve bu ikisi arasında herhangi bir fark yoktur”.

⁷² Sem'ânî, *Kavâtu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkh*, s. 821-824.

Hız. Peygamber'den (s.a.v.) başkasına nispeti mecazdır. Çünkü Hz. Peygamber'den (s.a.v.) başkası sünnet konusunda onun sünnetine uymuştur. Öyleyse mutlak olarak sünnet ifadesi kullanıldığında bunun mecaza değil de hakikate hamedilmesi vaciptir".⁷³

İbnü'l-Esîr şöyle demiştir: "Sahâbînin من السنة كذا (Şöyle yapmak sünnettendir), السنة جارية بكذا (Sünnet bu şekilde câri olmuştur) sözüne gelince; zâhir olan sahâbînin bu sözüyle itâatin vacip olmadığı kimseyi değil de Rasûlüllah'ın (s.a.v.) ve kendisine tâbi olmanın vacip olduğu kimsenin sünnetini kastetmesidir. [39] Sahâbînin bu sözü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatında veya vefatından sonra söylemesi arasında bir fark yoktur".⁷⁴

5. Hâfız Ebu Ömer İbnü's-Salâh (v. 643) şöyle demiştir: "Sahâbînin أمرنا بكذا (Şöyle yapmakla emrolunduk) veya نهينا عن كذا (Şöyle yapmaktan nehyolunduk) sözü Ehl-i Hadis'e göre müsned merfu kabilindedir. İlim ehlinin çoğunun görüşü de budur. Ebu Bekir el-İsmâîlî'nin de içinde bulunduğu bir grup âlim (bu görüşe) muhâlefet etmiştir".⁷⁵

Sonra İbnü's-Salâh şöyle der: "Sahih olan birinci görüştür. Çünkü mutlak olarak söylenen bu söz zâhiri itibariyle emretme ve nehyetme hakkı olan kimseye çevrilir ki o da Rasûlüllah'tır (s.a.v.). Aynı şekilde sahâbînin من السنة كذا (Şöyle yapmak sünnettendir) sözü de böyledir. En doğru olan bunun⁷⁶ [40] müsned merfu olduğudur. Zira zâhir olan, o bununla sadece Rasûlüllah'ın (s.a.v.) sünnetini ve uyulması gerekli olan şeyi kastetmektedir. Hz. Enes'in "Bilâl, ezan cümlelerini çift, kâmet cümlelerini tek yapmakla emrolundu" sözü ile buna benzeyen sözler de böyledir. Sahâbînin bu sözü Rasûlüllah'ın (s.a.v.) zamanında veya ondan sonra söylemesi arasında hiçbir fark yoktur".⁷⁷

6. Hâfız Ebu Zekeriya Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî (v. 676) şöyle demiştir: "Sahâbî الأمرنا بكذا (Şöyle yapmakla emrolunduk) veya نهينا عن كذا (Şöyle yapmaktan nehyolunduk) ya da من السنة كذا (Şöyle yapmak sünnettendir) veya مضت السنة كذا (Sünnet bu şekilde geçti) veya bunlara benzer bir söz söylediğinde bunların tamamı Ehl-i Hadis'in cumhurunun söylediği sahih görüşe göre Rasûlüllah'a (s.a.v.) ref edilmiştir (nispet edilmiştir)".

Sonra Nevevî şöyle demiştir: "Bu sözün mevkuf olduğu da söylenmiştir".⁷⁸

⁷³ Sem'âni, *Kavâtu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkh*, s. 595-596.

⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *Mukaddimetü Câmii'l-Usûl*, I, 94-95.

⁷⁵ Hâfız İbn Hacer *en-Nüket*'te (II, 520) şöyle der: "Hanefilerden Ebu'l-Hasen el-Kerhî de bu görüşe karşı çıkan gruptandır".

⁷⁶ Hâfız İbn Hacer *en-Nüket*'te (II, 523) şöyle der: "En sahih olan görüşe (sahâbînin bu sözünün hükmen merfu olmasına) karşı duran, Şâfiîler'den Sayrafi, Hanefiler'den Kerhî ile Râzi ve Zâhirîlerden İbn Hazm'dır".

⁷⁷ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-Hadis*, s. 45.

⁷⁸ Nevevî, *Mukaddimetü Şerhi Sahîhi Müslim*, I, 30; Nevevî, *Mukaddimetü, Şerhu'l-Mühezzeb*, I, 59.

Bu, Ebu Bekir İsmail b. [41] İbrahim el-İsmâîlî (v. 371),⁷⁹ Ebu Bekir es-Sayrafi (v. 330), Ebu'l-Hasen el-Kerhî'nin (v. 340)⁸⁰ görüşüdür.

7. Ebu Hafis Ömer b. Raslân el-Bülkînî (v. 805)⁸¹ şöyle demiştir: “Amr b. Âs'tan ümmü veledin⁸² iddeti hakkında gelen rivâyette olduğu gibi لا تُلبس علينا سنة نبينا (Peygamberimizin sünnetini bize karışık göstermeyin) sözü, her ne kadar Darekutnî'nin *İlel*'inde dikkat çektiği bir illeti⁸³ olsa da *Sünen*'inde⁸⁴ nakledilen mestler üzerine mesh hakkında Ukbe b. Âmir'den sahih bir isnadla gelen أصبت السنة (Sünnete isabet ettin) sözü, [42] temettü' haccı⁸⁵ hakkında İbn Abbas'tan gelen سنة أبي القاسم (Ebu'l-Kâsım'ın sünneti) sözü, bu lafızların tamamı sahâbînin ... من السنة (... sünnettendir) sözüyle aynı hükmündedir. Bu lafızların bazısının merfu olma ihtimali bazısından daha fazladır. Bunların ref'e en yakını sahâbînin 'Ebu'l-Kâsım'ın sünneti', sonra 'Peygamberimiz'in (s.a.v.) sünnetini bize karışık göstermeyin', sonra 'sünnete isâbet ettin' ifadesidir.

Sonra Bülkînî şöyle demiştir: “Bilâl (ezan cümlelerini çift, kâmet cümlelerini tek yapmakla) emrolundu” hadisinin benzeri, Hz. Âişe'nin rivâyet ettiği “Orucu kaza etmekle emrolunduk”⁸⁶ hadisidir. [43]

Tenbihler

Bu konuyu Hâfız İbn Hacer ve başkalarının zikrettiği tenbihlerle bitiriyorum. Söz konusu tenbihler bu bahsin tamamlayıcısı konumundadır:

1. Hâfız İbn Hacer şöyle der: “Bu konuya sadece sahâbînin أمرنا (Emrolunduk) veya نهينا (Nehyolunduk) sözü tahsis edilmiş değildir. Bilakis sahâbînin أمر فلان (Falan şöyle yapmakla emrolundu) veya نهى فلان عن كذا (Falan şöyle yapmak-tan nehyolundu) ya da izâfe olmaksızın أمر (فلان) (Emrolundu) veya نهى (فلان) (Nehyolundu) sözü de buraya dâhil edilir. Hz. Âişe'nin şu sözü de buna örnek olarak zikredilebilir: ‘Orucu kaza etmekle emrolunduk...’⁸⁷ Sahâbînin أوجب علينا كذا (Şu bize vacip kılındı) veya حرم علينا كذا (Şu bize haram kılındı) ya da أباح لنا كذا

⁷⁹ Irâkî, *Şerhu't-Tefsira ve't-Tezkira*, I, 126-127.

⁸⁰ Sem'ânî, *Kavâttu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkh*, s. 594, 822.

⁸¹ Bülkînî, *Mehâsinü'l-İstılâh* (İbnüs-Salah'ın *Ulûmi'l-Hadis* haşiyesi ile basılmıştır), s. 199.

⁸² Ebu Dâvud, Talâk, Bâbün fi iddeti ümmi'l-veled, II, 730 (Hadis no: 2308). Efendisinin yatağında onun ikrarı ile birlikte çocuk doğurmuş olan cariyyeye ümmü'l-veled denir ve efendisi ölünce hür olur. Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, s. 592, Üçüncü baskı, (Çev.).

⁸³ Darekutnî, *el-İlel* (thk. Mahfûz er-Rahmân), Riyâd, Dâru Taybe, Müsnedü Ömer b. Hattâb, II, 110-148,

⁸⁴ Darekutnî, *es-Sünen*, Tahâret, Bâbü'r-ruhsati fi'l-meshi ala'l-huffeyn, I, 196 (Hadis no: 11).

⁸⁵ Buhârî, Hac, Bâbü 'Fe men temettea bi'l-umreti ile'l-hac (*Fethu'l-Bâri*, III, 533, Hadis no: 1688); Müslim, Hac, Bâbü cevâzi'l-umreti fi eşhürî'l-hac, II, 909, Hadis no: 204; Buhârî Hz. Ali'den şu rivâyeti nakletmiştir: “Hiç kimseden dolayı Nebi'nin (s.a.v.) sünnetini terketmedim”. Buhârî, Hac, Bâbü't-temettü' ve'l-krân ve'l-ifrâd. (*Fethu'l-Bâri*, III, 421, Hadis no: 1563). Bu hadisin benzeri İbn Abbas'tan da nakledilmiştir (Hadis no: 1567).

⁸⁶ Müslim, Hayız, Bâbü vücûbi kadâis-savm ala'l-hâidi düne's-salât, I, 265, Hadis no: 69.

⁸⁷ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 522.

(Şu bize mübah kılındı) sözüne gelince; bu söz merfudur. Geride zikredilen ihtimallerin bu sigalara ulaşip (bu rivâyetlerin hükmen merfu kabul edilmemesi) gerçekten son derece uzak bir görüştür”.⁸⁸

2. Sahâbî “Rasûlullah (s.a.v.) bize şunu emretti”, veya “Rasûlullah’ı (s.a.v.) şunu emrederken işittim” dediğinde geride zikredilen ihtimal ortadan kalktığı için ihtilafsız bir şekilde bu söz merfudur.⁸⁹ [44]

Hâfız Zeynüddin el-İrâkî (v. 806) şöyle demiştir: “İbnü’s-Sabbâğ’ın - Ebu Nasr Abdü’s-seyyid b. Muhammed (v. 477) – *el-Udde* isimli kitabında Dâvud ez-Zâhirî ile bazı kelimacıardan naklettiği ‘Lafzı bize nakledilmedikçe bu sözün hüccet olamayacağı’ şeklindeki görüş hâricinde bu konuda (yani bu sözün merfu kabul edilmesi hususunda) herhangi bir ihtilaf bilmiyorum. Bu görüş (yani bu sözün hüccet olmadığı görüşü) zayıftır, reddolunmuştur”.⁹⁰

İbn Hacer de şöyle der: “Buna (Dâvud ez-Zâhirî ve bazı kelimacıların görüşüne) şöyle cevap verilmiştir: Adâletiyle ve lügatın durumlarını bilmesiyle birlikte sahâbînin halinden zâhir olan şudur: Sahâbî, emir veya nehiy sigalarını ancak emir ya da nehiy olduğuna hiçbir şüphe olmaksızın kanaat ettiği yerlerde kullanır. Çünkü sahâbînin yanılma töhmetiyle (telbis ile) hakikatte emir ve nehiy olmadığı halde işitene emir ve nehiy olduğu inancını gerektirecek bir şeyi nakletmesi söz konusu değildir”.⁹¹

3. Sahâbî, sünnet lafzını Hz. Peygamber’e (s.a.v.) izâfe ettiğinde [45] cumhura göre bu söz kesin olarak merfudur”.⁹²

4. *el-Kevkebü’l-Münîr*’de müellifi şöyle demiştir: “Sahâbînin ‘Rasûlullah (s.a.v.) emretti’ veya ‘Rasûlullah (s.a.v.) bize şunu emretti’ ya da ‘Rasûlullah (s.a.v.) şunu yapmaktan nehyetti’ veya ‘Rasûlullah (s.a.v.) bize şu konuda izin verdi’, ‘Sünnet şöyle câri oldu veya sünnet şöyle geçti’, ‘Şöyle yapardık’, ‘Şöyle söyledik’, ‘Rasûlullah’ın (s.a.v.) zamanında şöyle düşünürdük’ ve benzeri sözleri hüccettir”.

el-Kevkebü’l-Münîr’in şârihi (İbnü’n-Neccâr el-Fütûhî) şöyle demiştir: “Bunun hükmü, sahâbînin ‘Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu’ sözünün hükmü gibidir. Ancak sahâbînin bu sözünün (kendisi ile arasında) vâsita olma veya emir ve nehiy olmayan bir şeyin emir ve nehiy olarak inanılması ihtimalinden dolayı (Hz. Peygamber’e (s.a.v.) nispetinin) delâleti açısından diğerinin (‘Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu’ sözünün) altındadır. Fakat zâhir olan şudur ki, sahâbî ancak hakikatini kesin olarak bildikten sonra Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bir şeyi emrettiğini açıkça ifade eder. Emrin bilinmesi de lügattan anlaşılır. Onlar da lügat ehli dirler ve dolayısıyla lügat onlara gizli kalmaz. Buna göre sahâbînin bu sözü

⁸⁸ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 522.

⁸⁹ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 522.

⁹⁰ İrâkî, *Şerhu’t-Tefsîr ve’t-Tezkira*, I, 127.

⁹¹ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 527.

⁹² İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 527.

hüccettir. Sahih olan ve cumhur ulemanın benimsediği görüş de budur. Sayrafi, Bâkılânî, Ebu Bekir er-Râzî, [46] Kerhî, İmâmü'l-Harameyn gibi bazı kelimacılar buna muhâlefet etmiştir".⁹³

5. İbnü'l-Esir şöyle demiştir: "Sahâbînin أَيْح (mübah kılındı), أَوْجِب (vacip kılındı) veya حُظِر (yasaklandı) demesine gelince; onun yanında bu sözün ancak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispeti kuvvet bulmuştur. Çünkü bir şeyi vacip kılmak, mübah kılmak ve yasaklamak başkasına değil, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aittir. Ancak bir şeyi emretmek böyle değildir".⁹⁴

6. Hâfiz İrâkî şöyle demiştir: "Tâbiî 'Şöyle yapmakla emrolunduk' veya 'Şöyle yapmaktan nehyolunduk' dediğinde İbnü's-Sabbâğ bu sözün *el-Udde fi Usûl'il-Fikh* isimli eserinde mürsel olduğunu kesin bir şekilde söylemiştir. Gazzâlî de *el-Müstesfa*'da tercihte bulunmaksızın bu sözün mevkuf mu ya da merfu mu olduğu konusunda iki ihtimal zikretmiştir..."⁹⁵ [47]

3. Tâbiînin Sahâbîden Hadis Naklelerden Söylediği رواية (Hadisi Hz. Peygamber'den rivâyet ederek), ويبلغ به (Hadisi Hz. Peygamber'e ulaştırıyor), وينميه (Hadisi Hz. Peygamber'e ulaştırıyor), يرفع الحديث (Hadisi ref ediyor)⁹⁶ Sözü

1. Bunun örnekleri şunlardır:

a. Saîd b. Cübeyr'in İbn Abbas'tan naklettiği rivâyet şöyledir: "Şifa üç şeydedir: Hacamat aletini vurmakta, bal şerbeti içmekte, ateşle dağlama yapmakta. Ancak ben ümmetime ateşle dağlamayı yasaklıyorum". İbn Abbas hadisi ref etti.⁹⁷

b. Ebu'z-Zinâd'ın A'rec'den onun da Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiğine göre Ebu Hüreyre hadisi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaştırarak (يبلغ به) şöyle demiştir: "İnsanlar Kureyş'e tâbidirler".⁹⁸ [48]

c. Aynı senetle Ebu Hüreyre'nin Hz. Peygamber'den rivâyet ederek (رواية) naklettiği hadis şöyledir: "Gözleri küçük bir toplulukla savaçacaksınız..."⁹⁹

d. İmam Mâlik'in Ebu Hâzim'den, onun da Sehl b. Sa'd'dan naklettiği hadis şöyledir: "İnsanlar namazda sağ elini sol elinin üzerine koymakla emrolunuyorlardı". Ebu Hâzim dedi ki: "Hz. Sehl'in bu hadisi ancak (Hz. Peygamber'e) ulaştırdığımı (ينمي ذلك) biliyorum".¹⁰⁰

2. Bu nevinin sigaları: يرفع الحديث (Hadisi Hz. Peygamber'e nispet ediyor), رفعه (Hadisi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet etti) ينميه (Hadisi Hz. Peygamber'e

⁹³ Şerhu'l-Kevkebü'l-Münir, II, 483-485; *el-Müsvedde*, s. 264.

⁹⁴ İbnü'l-Esir, *Mukaddimetü Câmii'l-Usûl*, I, 94.

⁹⁵ İrâkî, *et-Takyîd ve'l-İzâh*, s. 54.

⁹⁶ Hâtib, *el-Kifâye*, s. 585; İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-Hadis*, s. 46; Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, I, 144.

⁹⁷ Buhârî, Tıb, Bâbü'ş-şifâi fi selâsin, (*Fethu'l-Bârî*, X, 136, Hadis no: 5680); İmam Ahmed, *Müsned*, I, 236.

⁹⁸ Buhârî, Menâkib (Birinci bab), (*Fethu'l-Bârî*, VI, 525, Hadis no: 3490).

⁹⁹ Buhârî, Cihâd, Bâbü katalî't-türk, (*Fethu'l-Bârî*, VI, 103, Hadis no: 2928-2929).

¹⁰⁰ Buhârî, Ezân, Bâbü vad'il-yümnâ ale'l-yüsra, (*Fethu'l-Bârî*, II, 224, Hadis no: 740).

ulaştırıyor), يبلغ به (Hadisi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaştırıyor). Sehâvî bu sigalara şunları da eklemiştir:¹⁰¹ يسنده (Hadisi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) isnad ediyor), يآثره (Hadisi Hz. Peygamber'den rivâyet ediyor).

3. Râviyi hadisi doğrudan ref etmek (Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet etmek) yerine bu sigalardan biriyle nakletmeye sevk eden sebep nedir?

Âlimlerin konuyla ilgili birkaç cevabı vardır: [49]

Birincisi: el-Münzirî Abdülazîm b. Abdülkavî (v. 656) şöyle demiştir: "Bu durum tâbiînin, sahâbînin hadisi Rasûlullah'a (s.a.v.) ref ettiğini kesin olarak bilmesiyle birlikte bizzat hangi sigayı kullandığı hususunda şüpheye düşmesine benzemektedir. Tâbiînin, sahâbînin kendisine hangi lafızla hadisi naklettiğini bilmesi tam olarak mümkün olmayınca hadisi merfu olduğuna delâlet edecek bir sigayla nakletmiştir".¹⁰²

İkincisi: Hâfız İbn Hacer: şöyle der: "Râvinin bunu yapması (hadisi) kısaltmak istemesi ve (hadiste) ihtisarı tercih etmesi sebebiyle olabilir. Aynı şekilde râvinin bu sözün Rasûlullah'tan (s.a.v.) sâbit olduğu konusunda şüpheye düşmüş olması da muhtemeldir. Bu nedenle râvi hadisi kesinlik ifade eden 'Rasûlullah (s.a.v.) şöyle şöyle dedi' sigasıyla nakletmemiş, bilakis ihtiyaten bu lafızdan kinâye yaparak hadisi bu şekilde nakletmiştir".¹⁰³

Üçüncüsü: Hâfız es-Sehâvî şöyle demiştir: "Râvinin takvasından dolayı hadisi bu şekilde nakletmiş olması da muhtemeldir. Zira râvi hadisin mana ile rivâyet edildiğini bilmektedir".¹⁰⁴ [50]

Dördüncüsü: Hâfız Süyûtî şöyle der: "Bazı kişilerin 'Eğer hadis merfu ise bu hadis hakkında niçin kâle Rasûlullah (s.a.v.) demiyorlar?' sözüne gelince; bunun cevabı şudur: Sahâbîler takvalarından ve ihtiyaten kesin bir şekilde hadisi ref etmeyi terk etmişlerdir. Ebu Kılâbe'nin Hz. Enes'ten naklettiği hadis bu kabil-dendir: 'Kişi dul üzerine bâkire biriyle evlendiğinde onun yanında yedi gece kalması sünnettendir'.¹⁰⁵ Ebu Kılâbe şöyle demiştir: 'İsteseydim şöyle derdim: Şüphesiz Hz. Enes hadisi Rasûlullah'a (s.a.v.) ref etti'. Yani 'Böyle söyleseydim yalan söylemezdim' demek istemiştir. Zira Hz. Enes'in 'şunu yapmak sünnettendir' sözünün anlamı budur. Ancak sahâbînin zikrettiği sigayla hadisi getirmek evlâdır.¹⁰⁶ [51]

4. Bu sigayla rivâyet edilen hadisin hükmü:

¹⁰¹ Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, I, 144.

¹⁰² İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 537.

¹⁰³ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 537.

¹⁰⁴ Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, I, 144-145.

¹⁰⁵ Buhârî, *Nikâh*, Bâbü izâ tezevvece es-seyyib alâ'l-bikr, (*Fethu'l-Bârî*, IX, 314, Hadis no: 5214); Müslim, *Radâ*, Bâbü kadri mâ testehkühül'l-bikru ves's-seyyibü min ikâmeti'z-zevc indehâ akıbe'z-zifâf, II, 1083, Hadis no: 44. Bu rivâyet hakkında hadisi Ebu Kılâbe'den nakleden Hâlid şöyle der: "Eğer 'Hz. Enes bu hadisi ref etti' deseydim doğru söylerdim. Fakat o 'sünnet bu şekildedir' dedi.

¹⁰⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-Râvi*, I, 209-210.

Hatîb, el-Esrem Ahmed b. Muhammed b. Hânî el-Tâî'ye (v. 261) ulaşan senediyle şunu nakleder: el-Esrem şöyle demiştir: “Ebu Abdillâh Ahmed b. Hanbel’e denildi ki: Râvî ‘(Falan) hadisi ref ediyor’ derse bu Rasûlüllâh’tan (s.a.v.) mı nakledilmiştir?’ Ahmed b. Hanbel ‘Ya hangi şey olacak?’ diye cevap verdi.

Sonra Hatîb şöyle demiştir: “Bu lafızların tamamı sahâbînin hadisi ref etmesinden ve Rasûlüllâh’tan (s.a.v.) rivâyet etmesinden kinâyedir. İlim ehli bu haberler ile açıkça merfu olduğu bildirilen hadislerin hüküm açısından kabulünün vacip olması ve onlarla amelin gerekliliği konusunda ihtilaf etmemiştir”.¹⁰⁷

Hâfız Ebu Amr b. Salâh bu sigaları zikrettikten sonra şöyle demiştir: “Bu ve benzeri lafızların hepsi sahâbînin hadisi Rasûlüllâh’a (s.a.v.) ref etmesinden kinâyedir. İlim ehline göre bunun hükmü, açıkça merfu olarak nakledilen hadisin hükmü gibidir”.¹⁰⁸ [52]

Hâfız Muhyiddîn en-Nevevî (v. 676) şöyle demiştir: “...Tabîi, sahâbînin zikredilmesi esnasında يرفعه (Hadisi Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ref ediyor), يبلغ به (Hadisi Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ulaştırıyor veya رواية (Hadisi Hz. Peygamber’den (s.a.v.) rivâyet ederek) derse bunların tamamı hiçbir ihtilaf olmaksızın merfu muttasıldır”.¹⁰⁹

Hâfız İbn Hacer şöyle der: “Hükmen merfu olduğunu belirttiğimiz haberlere, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) nisbeti dolayısıyla sarîh sigaların kullanılması mümkün olan yerlerde kinaye sigasıyla rivâyet olunan haberler de dâhildir. Mesela tâbîinin sahâbîden rivâyet ederken söylediği يرفع الحديث (Hadisi ref ediyor) veya يرويه (Hadisi rivâyet ediyor) veya ينميه (Hadisi Hz. Peygamber’e ulaştırıyor) ya da رواية (Hadisi Hz. Peygamber’den rivâyet ederek) veya يبلغ به (Hadisi Hz. Peygamber’e ulaştırıyor) yahut رواه (Hadisi rivâyet etti) sözünü kullanması bu kabildendir. Bazen da sözün asıl sahibini hafzederek rivâyette kısaltma yaparlar ve bununla Hz. Peygamber’i (s.a.v.) kastederler. İbn Sîrîn’in Ebu Hüreyre’den rivâyetle قال تقاتلون قوما (Bir toplulukla savaşıacaksınız) demesi böyledir. el-Hatîbü'l-Bağdâdî'ye göre kâilin hazfî usûlü Basralılara özel bir ıstılahtır”.¹¹⁰ [53]

Tetimme

¹⁰⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 586-587.

¹⁰⁸ İbnü's-Salah, *Ulûmü'l-Hadis*, s. 46.

¹⁰⁹ Nevevî, *Mukaddimetü Şerhi Sahîhi'l-İmâm Müslim*, I, 31.

¹¹⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar*, s. 54. Hatîb'in sözü için bkz. *el-Kifâye*, s. 588. Fakat Hatîb Basralıların hadislerinden bir kısmını getirdikten sonra, bu sözü Musa b. Hârûn el-Hammâl'a (v. 292) nispet etmiş, söz konusu hadisleri İbn Sîrîn - Ebu Hüreyre tarihiyle müsned olarak nakletmiş ve şöyle demiştir: “Musa dedi ki: Hammâd b. Zeyd ve Basralılar قال، قال dediğinde bu merfu bir hadistir. Berkânî'ye dedim ki (Hâtîb): ‘Musa'nın bu sözülle sadece İbn Sîrîn'in hadislerini kastettiğini zannediyorum’ O da ‘Böyle mi zannediyorsun?’ dedi. Ben de dedim ki (Hatîb): İbnü'l-Fadl'in bize haber verdiği şey Musa'nın bu sözünü destekler. -Sonra Hâtîb, İbn Sîrîn'e kadar hadisin isnadını sevketti- İbni Sîrîn şöyle dedi: Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiğim her şey merfudur”.

Müellifin el-Hatîb'ten yaptığı bu alıntı eksik olup, söz konusu bu alıntı asıl kaynağa müracaat edilerek düzeltilmiş ve tercüme de buna göre yapılmıştır (Çev.).

Hâfız en-Nevevî şöyle der: “Tâbiî ‘Şöyle yapmak sünnettendir’ derse sahih olan bu sözün mevkuf olmasıdır. Ashâbımızdan bazı Şâfiîler bunun merfu-mürsel olduğunu söylemişlerdir.

Tâbiî ‘şöyle yapıyorlardı’ dediğinde bu söz ümmetin tamamının fiiline değil, bilakis ümmetin bir kısmına delâlet eder. Tâbiînin sözü ancak icma ehlinen naklettiğini açıkça ifade etmesi durumunda hüccet olur”.¹¹¹

Hâfız Zeynüddîn Aburrahîm b. Hüseyñ [54] el-İrâkî (v. 806) şöyle demiştir: “Eğer tâbiî¹¹² şu lafızları (رواية، يبلغه، يرفعه vb.) söylerse bu mürseldir (mürsel-merfudur). Tâbiî من السنة كذا (Şöyle yapmak sünnettendir) derse, bu mevkuf-muttasıl mı veya merfu-mürsel midir? Bundan önceki lafızlarda olduğu gibi Şâfiî’nin ashâbının burada iki görüşü vardır. Bunun örneği Beyhakî’nin Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe’den rivâyet ettiği şu hadistir: “Sünnet olan, Ramazan ve Kurban Bayramı günü hutbeden önce minbere oturduğunda imamın dokuz tekbir almasıdır”.¹¹³

Sonra İrâkî şöyle demiştir: “Bununla (من السنة كذا ifadesi ile) bundan önceki (رواية، يبلغه، يرفعه) arasındaki fark şudur: Tâbiînin ‘hadisi ref ediyor’ sözü, hadisin merfu olduğu konusunda açık bir ifadedir. Tâbiî ‘Şöyle yapmak sünnettendir’ sözü ile çoğu zaman hulefâ-i râşidinin sünnetini kastetmektedir. Tâbiî bunu söylediğinde bu sözle hulefâ-i râşidinin sünnetini kastetmesi tercih edilir. Sahâbînin bu sözü (من السنة كذا) söylemesi böyle değildir. Zâhir olan sahâbînin bu sözle maksadı [55] Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetidir”.¹¹⁴ Sonra İrâkî şöyle demiştir: “Tâbiî ‘Şöyle yapmakla emrolunduk’ vb. ifadeler kullandığında, bu mevkuf mu veya merfu mürsel mi? Ebu Hâmid el-Gazzâlî burada iki ihtimalin olduğunu söylemiş, bu iki ihtimalden birini tercih etmemiştir. İbnü’s-Sabbâğ *el-Udde* isimli eserinde bunun mürsel olduğunu kesin bir şekilde söylemiştir. İbnü’s-Sabbâğ, Saîd b. Müseyyeb’in bunu söylediği yerde bu sözün hüccet olup olmaya-çağı hususunda iki görüş nakletmiştir. Allah en iyi bilendir.”¹¹⁵

Sehâvî şöyle demiştir: “...Evet, Şâfiî (Allah ona rahmet etsin), Saîd b. Müseyyeb’i ‘...sünnettendir’ sözünün (hükmen merfu olması hususunda) sahâbeye dahil etmiştir... Aynı şekilde Ali b. Medîni de şöyle demiştir: ‘Saîd b. Müseyyeb مضت السنة (Sünnet bu şekilde geçti...) dediğinde bu sana yeter’. O vakit Saîd b. Müseyyeb mürselde olduğu gibi burada da tâbiînden istisna edilmiştir”.¹¹⁶ [56]

Sonra Sehâvî şöyle demiştir: “Tâbiînden gelen ‘şöyle yapardık’ sözüne gelince; bu kesinlikle merfu değildir. Eğer tâbiî bu sözü sahâbe zamanına nispet

¹¹¹ Nevevî, *Mukaddimetü Şerhi Sahîh-i Müslim*, I, 31; İbnü’l-Esir, *Câmiu’l-Usûl*, I, 96; Nevevî, *Mukaddimetü’l-Mecmu’ Şerhu’l-Mühezzeb*, I, 60. Ayrıca bkz. İrâkî, *et-Takyîd ve’l-İzâh*, s. 54.

¹¹² Müellif (İrâkî), tâbiu’t-tâbiînin, tâbiînin zikri esnasındaki ‘(Hadisi) ref ediyor, ‘hadisi (Hz. Peygamber’e) ulaştırıyor’ vb. sözünü kastetmektedir.

¹¹³ Beyhâkî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Mekke, Dâru’l-Bâz, III, 299.

¹¹⁴ İrâkî, *Şerhu’t-Tebşira ve’t-Tezkira*, I, 136. Bkz. İrâkî, *et-Takyîd ve’l-İzâh*, s. 54.

¹¹⁵ İrâkî, *Şerhu’t-Tebşira ve’t-Tezkira*, I, 137-139.

¹¹⁶ Sehâvî, *Fethu’l-Muğis*, I, 146.

etmemişse mevkuf değil, bilakis maktudur. Eğer tâbiî bu sözü sahâbe zamanına izâfe ederse mevkuf olma ihtimali vardır. Çünkü zâhir olan sahâbenin bundan haberdar olması ve bunu takrir etmesidir. Bu sözün mevkuf olmaması da muhtemeldir”.¹¹⁷

el-Kevkebü'l-Münîr'de (müellifi) şöyle demiştir: “Tâbiînin ‘Şöyle yapmaktan nehyolunduk’, ‘sünnettendir’, ‘Şöyle şöyle yapıyorlardı’ sözü sahâbînin bu sözü söylemesi gibi hüccettir”.

el-Kevkebü'l-Münîr'in şârihi (İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî) şöyle demiştir: “Yani ashabımıza göre kendisiyle ihticâc konusunda (tâbiînin bu sözü sahâbî sözü gibidir). Ahmed (r.a.) da buna işaret etmiştir. Fakat bu hadis mürsel gibidir. Şeyh Takiyyüddin tâbiînin ‘Şöyle yapıyorlardı’ sözünde bu görüşe (bu sözün hüccet olmasına) karşı çıkıp şöyle demiştir: ‘Bu hüccet değildir. Çünkü tâbiî bazen İbrahim en-Nehaî'nin Abdullah b. Mes'ud'un ashâbını kastederek ‘Şöyle yapıyorlardı’ sözü gibi kendisine yetişmiş olduğu bir kişiyi kastetmiş olabilir”.¹¹⁸ [57]

4. Rey'e İmkân Bulunmayan Bir Alanda Rivâyetin Sahabîde Vakf Edilmesi.¹¹⁹

İlk olarak; “kendisinde rey'e imkân bulunmayan alan” ile kastedilen aşağıda gelen hususlardır:

a. Yaratılışın başlangıcı, peygamberlerin kıssaları vb. geçmişle alakalı hâdiselerden haber vermek.

b. Melâhim, fitneler, öldükten sonra dirilme, cennet ve cehennemnin sıfatı gibi geleceğe dair olaylardan haber vermek.

c. Kendisiyle hususî bir sevabın veya hususî bir cezanın hâsıl olduğu bir ameli haber vermek.

İkinci olarak; konuya dair örnekler şunlardır:

a. Ebu Abdillâh el-Hâkim *Marifetü* [58] *Ulûmi'l-Hadis'te*¹²⁰ Abdullah b. Mes'ud'a (r.a.) kadar uzanan senediyle şu hadisi nakletmiştir: “Kim bir sihirbaza veya arrâfa¹²¹ gelirse Muhammed'e (s.a.v.) indirilene inkâr etmiş olur”.

b. Buhârî'nin Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiğine göre o şöyle demiştir: “Yemeğin en şerlisi zenginlerin davet edilip fakirlerin çağrılmadığı¹²² velime yemeğidir.

¹¹⁷ Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, I, 147; Irâkî, *et-Takyid ve'l-İzâh*, s. 54.

¹¹⁸ Şerhu'l-Kevkebi'l-Münîr, II, 490; *el-Müsvedde*, s. 266-267.

¹¹⁹ Hâkim, *Marifetü Ulûmi'l-Hadis*, Altıncı nevi, s. 21-22; Irâkî, *Şerhu't-Tebşira ve't-Tezkira*, I, 139; İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 529; Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, I, 148.

¹²⁰ Hâkim, *Marifetü Ulûmi'l-Hadis*, s. 22; Taberânî, *el-Kebîr*, X, 93, Hadis no: 10005; Bezzâr, *Müsned* (Keşfü'l-Estâr, Heysemî, II, 443, Hadis no: 2067), Heysemî, *el-Mecme'* (V, 118) şöyle demiştir: “Taberânî bunu *el-Kebîr* ve *el-Evsaf*'ta rivâyet etmiştir. Bezzâr da aynı hadisi rivâyet etmiştir. *el-Kebîr* ile Bezzâr'ın rivâyetindeki râviler sikadır”.

¹²¹ Arrâf, Olaylar arasındaki benzerlik ve ilişkileri tespit ederek geçmiş ve daha çok gelecek hakkında tahminde bulunan kişidir. Bkz. Ahmet Sâim Kılavuz, *DİA*, III, 393 (Çev.).

¹²² Müellif hadisi eksik nakletmiş, parantez içinde zikrettiğimiz kısmı kaydetmemiştir. Hadisin

Kim davete icâbet etmezse Allah'a ve Rasûlüne isyan etmiştir".¹²³ [59]

c. Müslim'in Ebu Hüreyre'den naklettiğine göre Ebu Hüreyre ezandan sonra mescidden çıkan bir adam gördü ve şöyle dedi "Şüphesiz bu adam Ebu'l-Kâsım'a isyan etmiştir".¹²⁴

d. Buhârî'nin Ammâr b. Yâsir'den muallak ve mevkuf olarak naklettiği hadiste o şöyle demiştir: "Şüphesiz şek gününde oruç tutan kimse Ebu'l-Kâsım'a isyan etmiştir".¹²⁵ [60]

Üçüncü olarak; hükmü.¹²⁶

Muhaddisler, fukahâ ve usulcülerin cumhuruna göre bu merfudur. Onların bu konudaki en önemli sözleri şöyledir:

1. Ebu Abdullah el-Hâkim (v. 405) şöyle demiştir:

Marîfetü Ulûmî'l-Hadis'ten Altıncı Nevi: Senedi Rasûlullah'tan (s.a.v.) Zikredilmeyen İsnadları Bilmek. Sonra Hâkim buna dair şu örnekleri getirmiştir:

a. Hâkim, senediyle Saîd b. Cübeyr – İbn Abbas tarikiyle şu hadisi nakletmiştir: "Biz süttten dolayı mazmaza yapar, bundan dolayı abdest almazdık".

b. Hâkim, Enes b. Mâlik'e (r.a.) uzanan senediyle şu hadisi nakletmiştir: "Zilhiccenin on günü hakkında her bir gününe karşılık bin gün denilirdi. Arefe günü ise on bin güne denktir". [61] Hâkim 'yani fazilette' demiştir.

c. Hâkim Abdullah b. Mes'ud'a (r.a.) kadar uzanan senediyle şu hadisi nakleder: "Kim sihirbaza veya arrâfa giderse şüphesiz ki Muhammed'e (s.a.v.) indirileni inkâr etmiş olur".

Sonra Hâkim şöyle demiştir: "Bu, senetlerle zikredilmesi uzayacak olan geniş bir konudur. Getirdiğimiz örnekler de bu kabildendir... Zikrettiğimiz sigaların

شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَالِيْمَةِ، يُدْعَى لَهَا الْأَعْيَاءُ وَيَتْرُكُ الْفُقَرَاءُ، وَمَنْ تَرَكَ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

¹²³ Buhârî, Kitabü'n-Nikâh, Bâbü men terake ed-davete fekad asa'llâhe ve rasûlehü (*Fethu'l-Bârî*, IX, 244, Hadis no: 5177). İbn Hacer şöyle der: "Bu hadisin evveli mevkufur. Fakat hadisin sonu merfu olmasını gerektirir. İbn Battâl bunu zikretmiş ve şöyle demiştir: Bu hadisin benzeri Ebu'ş-Şe'sa'nın şu hadisidir: 'Şüphesiz Ebu Hüreyre ezandan sonra mescidden çıkan bir adam gördü ve şöyle dedi: Şu adama gelince; şüphesiz Ebu'l-Kâsım'a isyan etmiştir'. İbn Battâl şöyle demiştir: Böyle bir şey re'ye dayalı olmaz. Bu sebeple imamlar böyle hadisleri müsned türü eserlerine dâhil etmişlerdir".

¹²⁴ Müslim, Mesâcid, Bâbü'n-nehyi anî'l-hurûc mine'l-mesâcid izâ ezzenel-müezzin, I, 453, Hadis no: 258.

¹²⁵ Buhârî, Savm, Bâbü kavlihi: İzâ raeytümü'l-hilâle fesûmû (*Fethu'l-Bârî*, IV, 119). İbn Hacer şöyle der: "Bu hadisi Ebu Dâvud, Tirmizî, İbn Huzeyme, İbn Hibbân, Hâkim Amr b. Kays – Ebu İshak – Sila b. Züfer – Ammâr tarikiyle müsned olarak rivâyet etmiştir".

¹²⁶ Tenbîh: Bu bahiste sahabinin re'ye mahal olan bir konudaki sözünün hüccet olup olmayacağı meselesine değinmedim. Çünkü bu husus, ref hükmünün tahsis edildiği bu bahsin konusuna girmez. Sahâbinin re'ye mahal olan konudaki sözü ittifakla mevkufur, merfu değildir. Allah muvaffak kılandır.

benzerlerini sohbet ile maruf bir sahâbî söylediğinde bu hadis müsneddîr (merfudur). Bunların tamamı müsned türü eserlerde rivâyet edilmiştir”.¹²⁷

2. İbn Abdilber, Ebu Hüreyre'nin iki hadisini: 'Yemeğin en şerlisi velime yemeğidir...', (ezandan sonra mescidden çıkan adamı kastederek) 'Şuna gelince; şüphesiz o Ebu'l-Kâsım'a isyan etmiştir' naklettikten sonra şöyle demiştir: "Bu iki hadisin müsned-merfu olması hususunda ulema ihtilaf etmemiştir".¹²⁸ [62]

3. Ebu Hafs Ömer b. Reslân Sirâcüddîn el-Bülkinî (v. 805) şöyle demiştir: "Şek günü oruç tutma hakkındaki Ammâr b. Yâsir'in hadisi, Ebu Hüreyre'nin ezandan sonra mescidden çıkan adam ile ilgili hadisi ve bu iki kişiden her birinin Ebu'l-Kâsım'a isyan etmesine nispet edilmelerine gelince; en uygun olan hadiste bahsedilen günahın (şeriatın) kâidelerinden elde edilmesi mümkün olduğu için bunların merfu olmamasıdır".¹²⁹

4. Hâfiz İbn Hacer (v. 852) şöyle demiştir: "İbnü's-Salâh, İbn Mes'ud'un (r.a.) 'Kim bir arrâfa veya sihirbaza ya da kâhine gelir ve onu tasdik ederse Muhammed'e indirilene inkâr etmiş olur', Ebu Hüreyre'nin 'Kim davete icâbet etmezse Allah'a ve Rasûlü'ne isyan etmiş olur', yine Ebu Hüreyre'nin ezandan sonra mescidden çıkan adam hakkında söylediği 'Şu adama gelince; o Ebu'l-Kâsım'a isyan etmiştir', Ammâr b. Yâsir'in 'Şek günü oruç tutan kimse [63] Ebu'l-Kâsım'a isyan etmiştir' sözü gibi sahâbînin fâilini küfre ya da isyana nispet ettiği hadislerin hükmüne değinmemiştir. İşte zâhiri itibariyle bu hadisler merfudur. Hadiste bahsedilen günahın (şeriatın) kâidelerinden elde edilmesinin mümkün olmasından dolayı söz konusu hadisin mevkuf olması da muhtemeldir. Birinci görüş daha zâhirdir. Hatta İbn Abdilber böyle bir hadisin müsned olduğu hususunda icma nakletmiştir. Hâkim *Ulûmü'l-Hadis*'te¹³⁰, İmam Fahrüddîn er-Râzî *el-Mahsûl* de bunu kesin bir şekilde söylemiştir".¹³¹

5. Yine İbn Hacer şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerinden açıkça değil hükmen olan merfu hadisin misâli, sahâbînin, isrâiliyâtta almadığı, ictihâda mahal olmayan ve lügat açıklamasıyla ilişkisi bulunmayan veya garib bir kelimenin şerhiyle ilişkili olmayan, fakat yaratılışın başlangıcı ve Peygamberler gibi geçmişe ait haberlerle, fitneler, kıyamet gününün ahvali ve melâhim gibi geleceğe ait haberleridir. Aynı şekilde, bir fiilin yapılmasıyla hâsıl olacak sevap [64] veya ceza hakkındaki sahâbî haberi de böyledir ve bu gibi haberler merfu hükmüne sahiptir. Çünkü sahâbînin bunları haber vermesi, o sahâbîye haber veren bir başkasının bulunmasını gerektirir. İctihâd eseri olmayan haberlerde de sahâbeyi bunlara vâkıf kılan Hz. Peygamber'den (s.a.v.) başkası olamaz. Yahut eski kitaplardan aldıkları haberleri nakleden bazı kimseler de vardır ki, sözün

¹²⁷ Hâkim, *Marifetü Ulûmü'l-Hadis*, s. 22.

¹²⁸ İbni Abdilber, *et-Temhîd*, I, 175.

¹²⁹ Bülkinî, *Mehâsinü'l-İstîlâh*, s. 200.

¹³⁰ Bu iki âlimin sözüne daha önce işaret edilmişti.

¹³¹ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 529-530.

başında bunlar bahis konusu edilerek, haberin isrâiliyâttan alınmış olmaması şart koşulmuştur. İşte, sahâbeyi haber verdiği şeyler hakkında yalnız Hz. Peygamber'in (s.a.v.) muttali kıldığı anlaşılın bu gibi haberler, onların kâle Rasûlülâh (s.a.v.) diyerek rivâyet ettikleri haberler hükmündedir ve sahâbi bunları ister doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işitmiş olsun, ister bir vasıta ile ondan almış olsun, hepsi de merfudur".¹³²

6. Hâfız Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî (v. 902) şöyle demiştir: "İbn Abdilber *et-Tekassî'l-Mevdû li mâ fi'l-Muvattai mine'l-Merfû*¹³³ kitabına İmam Mâlik'in *Muvatta*'da mevkuf olarak zikrettiği pek çok hadisi merfu olarak dâhil etmiştir. Bu hadislerden bir tanesi de [65] korku namazı hakkında Sehl b. Hasme'nin rivâyet ettiği hadistir.¹³⁴ İbn Abdilber *et-Temhid*'de bu hadisin re'y ile söylenemeyeceğini açıkça ifade etmiş¹³⁵ ve sonra şöyle demiştir: "Ebu Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dânî (v. 444) şöyle der: 'Ebu Sâlih es-Semân'ın Ebu Hüreyre'den naklettiği 'Giyinik, çıplak, kırıtkan, sallanarak yürümeyi öğreten kadınlar'¹³⁶ hadisi gibi bazen sahâbi bir sözü kendinde durdurur, bu sözü ancak tevkîf (Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vâkîf kılmasıyla) ile söylemesi mümkün olduğundan Ehl-i Hadis bu hadisi müsned (merfu) hadis içinde rivâyet eder. Böyle bir hadis re'y ile söylenemez. Dolayısıyla müsned (merfu) kabilinden olur". [66]

Sonra Sehâvî şöyle demiştir: "İbnü'l-Arabî *el-Kabes* isimli eserinde şöyle der: 'Sahâbi, kıyasın gerektirmediği bir söz söylediğinde şüphesiz bu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilen müsned hadise hamledilmiştir. İmam Mâlik ve Ebu Hanîfe'nin mezhebine göre bu söz müsned gibidir'.

İmam Şâfi'nin kavli-i cedidinde Hz. Âişe'nin 'Namaz iki rek'at iki rek'at olarak farz kılındı'¹³⁷ sözüyle ihticâc etmesinden zâhir olan budur. Zira İmam Şâfi, re'ye ihtimali olmadığı için bu söze merfu hükmü vermiştir."

Sonra Sehâvî şöyle söylemiştir: "Bu bilinince, İbnü'l-Arabî bu konuda ic-tihâda mahal olmayan yerlerde tâbiünden gelen rivâyetleri de sahâbeden (gelen rivâyetlere) dâhil ederek hükmen merfu saymış ve bunun İmam Mâlik'in görüşü olduğunu iddia etmiştir"¹³⁸.

7. Hâfız Zeynüddîn Abdurrahman b. Huseyn el-İrâkî (v. 806) şöyle demiştir:

¹³² İbn Hacer, *Nüzheti'n-Nazar*, Medine, el-Mektebetü'l-İlmiyye, s. 53.

¹³³ Bu kitap "*Tecridü't-Temhid li mâ fi'l-Muvattai mine'l-Meânî ve'l-Esânid veya et-Tekassî li hadîsi'l-Muvattai ve Süyûhi'l-İmâm Mâlik*" adıyla basılmıştır.

¹³⁴ İbni Abdilber, *Tecridü't-Temhid*, s. 215.

¹³⁵ Aynı şeyi *Tecrid*'de de söylemiştir. (Bkz. s. 215).

¹³⁶ Müslim, hadisi Ebu Hüreyre'den merfu olarak rivâyet etmiştir. Libâs ve'z-zînet, Bâbü'n-nisâi'l-kâsiyâtü'l-âriyât, III, 1680, Hadis no: 125. Ahmed b. Hanbel'de bu hadisi *Müsned*'de merfu olarak rivâyet etmiştir. (II, 356). İmam Mâlik de bunu *Muvatta*'da mevkuf olarak nakletmiştir. (Salâtü'l-Havf, I, 183, Hadis no: 2).

¹³⁷ Şâfi, *el-Ümm*, Beyrut, Dâru'l-Marife, I, 180.

¹³⁸ Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, I, 148-150.

[67] “İmam Fahrüddîn’in *el-Mahsûl*’de¹³⁹ söylediği gibi sahâbîden mevkuf olarak gelen ve benzeri re’y ile söylenemeyecek olan rivâyetlerin hükmü, bunların merfu olmasıdır. İmam Fahrüddîn şöyle demiştir: ‘Sahâbî, ictihâda mahal olmayan alanda bir söz söylediğinde ona karşı beslenen hüsn-i zandan dolayı bu sözü Hz. Peygamber’den (s.a.v.) işittiğine hamledilir’.

Sonra Irâkî şöyle demiştir: “Fahrüddîn er-Râzî’nin *el-Mahsûl*’de söylediği şey, İbn Abdilber ve başka imamların birçoğunun kelâmında da mevcuttur. İbn Abdilber, konusu *Muvatta*’daki merfu hadisler olan *et-Tekassî* isimli eserinin içerisine İmam Mâlik’in *Muvatta*’da mevkuf olarak zikrettiği pek çok hadisi dâhil etmiştir. Bu hadislerden bir tanesi de Sehl b. Hasme’nin korku namazı hakkında naklettiği hadistir. İbn Abdilber *et-Temhid*’de şöyle der: ‘Bu hadisi *Muvatta*’da İmam Mâlik’ten rivâyet eden râviler hadisi Hz. Sehl’den mevkuf olarak nakletmişlerdir. Böyle bir söz re’y ile söylenemez’.¹⁴⁰

8. Şeyh Muhammed el-Emin eş-Şinkî (r. aleyh) [68] sahâbînin kendisine vakfedilmiş (nispet edilmiş) sözüyle ilgili meselede şöyle demiştir: “Bu meselenin iki durumu vardır: 1. Sahâbî sözünün re’ye ihtimali olmayan meselelerden olması. 2. Re’ye ihtimali olan meselelerden olması. Eğer bu sözün re’ye ihtimali yoksa bu, Hadis İlmî’nde bilindiği gibi merfu hükmündedir. Dolayısıyla bu söz kıyasa takdim edilir ve sahâbî isrâilîyât almakla bilinen biri değilse bununla nas tahsis edilir”.¹⁴¹ [69]

5. Sahâbînin Kur’an’ı Tefsiri Müsned-Merfu Yoksa Mevkuf Kabilinden mi?

Bu sorunun cevabı âlimlerin şu iki görüşünde özetlenebilir:¹⁴²

1. Eğer sahâbînin tefsiri, sebab-i nüzûl ile alakalı ise veya bir âyetin nâzil olmasını bu sebab-i nüzûl ile beraber olduğunu haber veriyorsa ise bu söz müsned merfudur. Bunun dışında kalanlar ise sahâbîye mevkuftur (sahâbîye nispet edilmiştir).

2. Yaratılışın başlangıcı, Peygamberlerin kıssaları vs. gibi daha önce olmuş hâdiselerden haber verme ya da melâhim, fitneler, cennet ve cehennemnin sıfatı gibi gelecek olaylardan haber verme veya yapılmasıyla hususî bir sevabın ya da cezanın hâsıl olduğu bir işten haber verme gibi ictihâda mahal olmayan şeyler de sebab-i nüzûle katılır. Dolayısıyla bunların tamamı merfudur. Bunun dışında sahâbînin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) (sünnetinden) ya da şeriatın umumî kâidelerinden elde etmesi muhtemel olan şer’î bir hükümlerle alakalı [70] bir âyetin tefsiri veya özellikle lügat yardımıyla naklettiği bir kelimenin tefsirinin kesin bir şekilde merfu olduğu söylenemez. Âlimlerin bu mesele hakkındaki görüşleri aşağıdaki gibidir:

¹³⁹ Fahrüddîn er-Râzî, *el-Mahsûl*, Riyâd, Câmiâtü’l-İmam, II, I, 643.

¹⁴⁰ Irâkî, *Şerhu’t-Tefsîr ve’t-Tezkira*, I, 139-140.

¹⁴¹ eş-Şinkî, *Müzekkiratü Usûlî’l-Fıkıh*, Medine, el-Mektebetü’s-Selefiyye, s. 165.

¹⁴² Daha fazla bilgi için bkz. İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 530-535; Şehâvî, *Fethu’l-Muğîs*, I, 142-144.

a. Hâfız İbnü's-Salah şöyle demiştir: “Sahâbînin tefsiri mûsned hadistir, şeklinde zikredilen görüŖe gelince; bu, bir âyetin, sahâbînin haber verdiği sebab-i nüzûl ile ya da buna benzer bir Ŗeyle ilgili olan tefsiri hususundadır”. Sonra İbnü's-Salah şöyle demiştir: “Sahâbînin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) herhangi bir nispet olmaksızın söylediği diğer tefsirlere gelince; bunlar mevkuf hadisler içinde sayılmaktadır. Allah en iyi bilendir”.¹⁴³

Ahmed b. Abdülhalim Takıyyüddîn İbn Teymiyye (v. 728) şöyle demiştir: “Âlimler sahâbînin ‘Şu âyet filan olay hakkında indi’ sözünde ihtilaf etmiştir. Sahâbînin bu sözü, âyetin sebab-i nüzûlünü zikrettiği gibi mûsned hadisin yerine mi veya [71] mûsned olmayıp onun tarafından yapılan tefsirin yerine mi geçer? Buhârî bu rivâyeti mûsned hadisin içerisinde değerlendirirken diğer âlimler mûsned hadis içerisine dâhil etmemişlerdir. Ahmed b. Hanbel ve diğer âlimlerin mûsnedlerinde olduğu gibi mûsned tarzı yazılan eserlerin çoğu bu ıstılahı (yani sahâbînin bu sözünün mûsned kabul edilmemesini) benimsemiştir. Sahâbînin, âyetin sebab-i nüzûlü olarak naklettikleri böyle değerdir. Zira âlimlerin tamamı bu gibi sözleri mûsned hadis içerisine dâhil etmektedirler”.¹⁴⁴

b. Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim (v. 405) şöyle demiştir: “Kendisikle birçok hadise delil getirilen mevkuf hadislerden bir tanesi de Ahmed b. Kâmil el-Kâdî'nin – Sonra Hâkim hadisin Ebu Hüreyre'ye kadar isnadını zikretmiştir – Allah teâlâ'nın ‘İnsanın derisini kavurur’ âyeti hakkında bize rivâyet etmiş olduğu hadistir. Ebu Hüreyre şöyle demiştir: “Cehennem onları karşılayacak ve onları alevi ile öyle bir yalayacak ki kemik üzerinde hiçbir et bırakmayacak. Ta ki ayak bağına (tendom) kadar indirecek”.

Hâkim şöyle der: “Bu ve benzeri rivâyetler sahâbînin tefsiri içinde sayılan mevkuf hadislerdendir. Sahâbînin tefsiri hakkında mûsned (merfu) olduğunu söylediğimiz rivâyetlere gelince; [72] bunları bu nevinin dışındaki yerlerde söyleriz. Bunun örneği de şudur: Ebu Abdillâh es-Saffâr bize Câbir'den haber verdi ki – sonra Hâkim hadisin Muhammed b. Münkedir'e kadar uzanan isnadını zikretti – Câbir şöyle dedi: “Yahudiler şöyle diyordu: ‘Kim hamminin ön kısmına arkadan yaklaşırsa çocuk Ŗaşı olarak doğar’. Bunun üzerine Allah Teâlâ ‘Kadınlar sizin tarlanızdır’¹⁴⁵ âyetini indirdi”¹⁴⁶.

Hâkim dedi ki: “Bu ve benzeri hadisler (yani sahâbînin bir âyetin falan olay hakkında imdiğini haber verdiği hadisler) başından sonuna kadar mûsneddir, mevkuf değerdir (hükmen merfudur). Zira sahâbî vahye ve Kur'ân'ın inişine ta-

¹⁴³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-İhadis*, s. 45-46.

¹⁴⁴ İbni Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, Riyâd, Dâru'l-İftâ, XIII, 340.

¹⁴⁵ Bakara, (2), 223.

¹⁴⁶ Müslim, Nikâh, Bâbü cevâzi'l-mer'eti fi kubulihâ min kuddâmihâ ve min verâihâ, II, 1058, Hadis no: 117.

nıklık etmiş ve Kur'an'dan bir âyetin falan olay hakkında indiğini haber vermiştir. Öyleyse bu müsned (merfu) bir hadistir”¹⁴⁷

c. Hatîb Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî (v. 463) az önce zikredilen Hz. Câbir hadisinin ardından şöyle demiştir: [73] “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) adı zikredilmediği için bu hadisin mevkuf olduğu zannedilmiştir. Halbuki bu hadis mevkuf değil, müsneddir (merfudur). Çünkü vahyi müşâhede eden sahâbî bir âyetin falan olay hakkında indiğini haber verdiğinde bu, müsned bir hadis olur”¹⁴⁸

d. Hâfız İbn Hacer şöyle demiştir: “Hâkim, Buhârî ve Müslim’den naklen vahye ve Kur’an’ın inişine şahit olan sahâbînin tefsirinin müsned (merfu) hadis olduğunu söylemiştir”¹⁴⁹ [74]

Sonra İbn Hacer şöyle demiştir: “Doğru olan şudur: Sahâbînin tefsir ettiği âyetle ilgili kural olarak şu söylenebilir: Bu, kendisinde ictihâda mahal olmayan şeylerden olup Arap lisanından nakledilmiş değilse bunun hükmü merfudur. Aksi takdirde bu merfu değildir. Yaratılışın başlangıcı, Peygamberin kıssaları gibi geçmiş olayları haber vermek, melâhim, fitneler, öldükten sonra dirilme, cennet ve cehennemim sıfatı gibi gelecek hâdiseleri haber vermek, kendisiyle hususî bir sevabın veya hususî bir cezanın hâsıl olduğu geleceğe dair bir işi haber vermek; bütün bunların tamamı ictihâda mahal olmayan şeylerdir. Dolayısıyla bunlar hükmen merfudurlar”.

Sonra İbn Hacer şöyle der: “Sahâbî, şer’i bir hükümle alakalı bir âyeti tefsir ettiğinde bunun Hz. Peygamber’in (s.a.v.) (sünnetinden) ve (şeriatın) kâidelelerinden elde edilmesi muhtemeldir. Dolayısıyla bunun kesin bir şekilde merfu olduğuna hükmedilemez. Yaptığımız bu değerlendirme *Sahih* sahipleri Buhârî ve Müslim, İmam Şâfiî, Ebu Ca’fer et-Taberî, Ebu Ca’fer et-Tahâvî, [75] müsned hadisi tefsir etme konusunda Ebu Bekir b. Merdûyeh ile Beyhâkî, İbn Abdilber

¹⁴⁷ Hâkim, *Marifetü Ulûmü’l-Hadis*, Beşinci Nevi, s. 19-20.

¹⁴⁸ Hâtüb, *el-Câmiu li Ahlâki’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi’* (Mahmûd Tâhhân), Mektebetü’l-Meârif, I, 291-292.

¹⁴⁹ Hâkim bu görüşü *Müstedrek*’in birkaç yerinde Buhârî ve Müslim’e nispet etmiştir. Bu yerlerden bazıları şunlardır: Kitâbü’l-İmân, I, 27. Hâkim burada İbn Abbas’ın (r.a.) “...Ona ve yeryüzüne, ‘İsteyerek veya istemeyerek gelin’ dedi. İktisi de, ‘İsteyerek geldik’ dediler” âyetinin tefsiriyle ilgili sözünü naklettikten sonra şöyle demiştir: “Bu Şeyhayn’in şartına uygun bir hadistir. Buhârî ve Müslim bunu tahric etmemişlerdir. Buhârî ve Müslim’e göre sahâbînin tefsiri müsneddir”. Başka bir örnek de şudur: Kitâbü’l-İlim, I, 123. Hâkim, “Allah’a, Rasûle ve içinizden olan ülü’l-emre itaat edin” âyetiyle alakalı Hz. Câbir’in hadisini naklettikten sonra “Bu sahih bir hadistir. Buhârî ve Müslim’e göre sahâbînin tefsiri müsneddir” demektedir. Konuyla ilgili bir diğer örnek şudur: I, 543. Hâkim, Ebu Hüreyre’nin “İçinizde iki tane emân vardır. Biri geçti. Diğeri kaldı” hadisinden sonra şöyle demiştir: “Bu, Buhârî ve Müslim’in şartına göre sahih bir hadistir. Buhârî ve Müslim bu hadisi tahric etmemişler ve sahâbînin tefsirinin müsned olduğu konusunda ittifak etmişlerdir”. Hâkim kitabının başka yerlerinde konuya dair başka örnekler de vermektedir.

vd. gibi birçok imamın itimad ettiği görüştür. Ancak Abdullah b. Selâm ve Abdullah b. Amr b. Âs gibi ehl-i kitap iken Müslüman olup isrâîliyât ile meşgul olan sahâbeden gelen tefsirler bundan (yani haberin merfu olma ihtimalinden) istisna edilir. Yermük savaşında Abdullah b. Amr b. Âs'ın eline ehl-i kitabın kitaplarından birçok kitap geçmiştir... (İlgili rivâyetin Ehl-i Kitap'tan alınma ihtimali) güçlü bir ihtimal olduğu için Abdullah b. Amr b. Âs gibi bir kimsenin (yani ehl-i kitaptan rivâyet eden sahâbînin) naklettiği haberin hükmü, geride zikrettiğimiz (gayba dair) işlerle alakalı haberin hükmü gibi merfu değildir".¹⁵⁰

Hâfız Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdirrahman es-Sehâvî (v. 902) istisna meselesinde -sahâbînin ehl-i kitaptan bilgi alma meselesinde- hocası (İbn Hacer) ve ondan önce geçen İbn Hazm gibi kişilere itiraz etmiştir. Sehâvî'nin bu itirazı kuvvetli ve yerinde bir itirazdır. Bu istisna Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendilerinden râzî olduğu, Allah'ın risâleti ümmete taşıma vazifesini onun -En üstün salât ve selam onun üzerine olsun- vefatından sonra [76] kendilerine yüklediği Rasûlullah'ın (s.a.v.) ashâbına (sû-i) zan da bulunmaktadır.

Sehâvî (Allah ona rahmet etsin) bu meselede hocasının sözünü getirdikten sonra şöyle demiştir: "Bu görüşte nazar vardır. Zira ehl-i kitaptan bilgi almakla vasıflanan sahâbînin Allah Teâlâ'nın 'Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi?'¹⁵¹ sözüne rağmen herhangi bir nispette bulunmazsınız ehl-i kitaba itimâd edip re'ye mahal olmayan şer'i hükümlerden bir şeyi nakletmeye izin vermesi uzaktır. Buhârî de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) 'Kim Kur'ân ile teğannî yaparsa bizden değildir' sözünü bu âyet ile açıklamaya meyletmiştir. Ayrıca sahâbî ehl-i kitaptan almış olduğu bilgilerin tebdîl ve tahrife uğradığını bilmektedir. Nitekim Abdullah b. Amr b. Âs, nebevî sahifelerini, Yermük savaşında elde ettiği sahifeden ayırmak için (ihtirâz etmek için) 'es-Sâdika' diye isimlendirmiştir. Bir de sahâbînin 'emrolunduk', 'nehyolunduk', 'şöyle yapardık' vb. sözünde olduğu gibi [77] burada da o, şeriatı Muhammediyeyi açıklama makamındadır. Özellikle sahâbeyi bundan (yani bu şekilde ehl-i kitaptan bir şey nakletmekten) tenzih ederiz. Hz. Ömer (r.a.) Hz. Ka'b'a şöyle diyerek onu bu şekilde hadis rivâyet etmekten men etmiştir: "Ya bunu terk edersen ya da seni maymunların olduğu yere (sürgüne) gönderirim". Kitabımıza (Kur'ân'a) muvafık olsa da İbn Abbas'ın (r.a.) Hz. Ka'b'ı men etmesi bundan daha aşıkardır. İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Şüphesiz bizim buna ihtiyacımız yoktur". Aynı şekilde sahâbeden İbn Mes'ud (r.a.) ve başkaları da bundan nehyetmiştir... 'İsrailoğullarından nakledin. Bunda bir sıkıntı yok' hadisi, bu duruma münâfi değildir. Zira bu hadis, İsrailoğullarının içinde vuku' bulmuş hâdiselere ve onlardan nakledilen haberlere hastır. Çünkü bunlarda birtakım ibret, öğüt ve acayip şeyler vardır".¹⁵²

¹⁵⁰ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 531-533.

¹⁵¹ Ankebût, (29) 51.

¹⁵² Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, I, 151-152.

e. Hâfız Sehâvî, (söz konusu rivâyete ref hükmü verilip verilememesi bağlamında) sebab-i nüzûl ile diğerlerinin arasını ayırma konusunda Hâtîb, Hâkim, İbnü's-Salâh gibi kendinden önce geçen âlimlerin sözünü getirdikten sonra [78] şöyle demiştir: "...Bunun (yani sahâbeden gelen tefsirleri sebab-i nüzûle ait olan ve olmayan diye ayırmamızın) sebebi ancak şudur: Sahâbînin yaptığı tefsirler içerisinde bir kelimenin başka bir kelimeyle tefsiri gibi belâğat ve lûgat yollarının bilinmesiyle ortaya çıkan veya şer'î bir hüküm vb. bir şeyle alakalı olup kendisinde re'ye mahal olan tefsirler bulunmaktadır. Öyleyse şâriye kesin bir şekilde nispeti olmadığı için bu tarz tefsirlere ref hükmü verilemez. Lûgat ve belâğat yoluyla yapılan tefsire ref hükmü verilememesinin sebebi, sahâbenin fesâhat ve belâğatta yüksek bir konumda olmasındandır. Şer'î hükümlerle ilgili sahâbîden gelen tefsirin hükmen merfu kabul edilmemesi ise bu tefsirin (şeriatın) kâidelelerinden elde edilmesi muhtemel olduğu içindir. Bilakis sahâbînin bu sözü mevkuf hadisler içinde sayılmaktadır."

Sonra Sehâvî şöyle demiştir: "Dünya veya âhîret veya cennet ya da cehennem işlerinden gayba ait bir şeyin tefsiri, belirli bir sevap veya belirli ceza ve sebab-i nüzûl gibi Arap diliyle alakası olmayıp kendisinde re'ye mahal de bulunmayan hususların tefsiri (hükmen) merfu hadislerdendir. Hz. Câbir'in şu sözü bunun örneğidir: Yahudiler şöyle diyordu: 'Kim hanımının ön kısmına arkadan yaklaşırsa çocuk şaşı olarak doğar'. Bunun üzerine 'Kadınlar sizin tarlanızdır' âyeti nâzil oldu.¹⁵³ [79]

Sonuç

Sonuç kısmında bu araştırmamızda ulaştığımız en önemli neticelere işaret edilecektir:

Birincisi; bu çalışmada gelen sigaları iki kısma ayırmamız mümkündür:

1. Râvinin 'Şöyle yapıyorlardı', 'Şöyle söyledik', 'Bunu yapmakta bir sakınca görmezlerdi', 'Şöyle yapmakla emrolunduk', 'Şöyle yapmaktan nehyolunduk', vs. sözü gibi cemi' sigasıyla gelip sahâbenin söz ya da fiilin tekrarlandığına delâlet eden lafızlar. İşte bu sigalarla gelen rivâyetler, yapılan fiilin çoğunlukla gizli kalması gibi istisnaları dışında merfu hadise hamledilir.

2. Sahâbenin sözü, fiili veya tefsiri gibi müfred siga ile gelen lafızlar. Bunlar da mevkuf hadise hamledilir. Ancak sebab-i nüzûl ile alakalı tefsir ve sahâbînin ictihada mahal olmayan söz ya da fiili bundan müstesnadır. Dolayısıyla bunlar hükmen merfudur.

İkinci olarak; aşağıda zikredilen hususlar, re'ye mahal olmayan yerlerin örneklerindedir:

1. Peygamberlerin kıssaları, [80] yaratılışın başlangıcı vs. gibi geçmiş olayları haber vermek.

2. Melâhim, fitneler, âhîret gününde olacak şeyler, cennet ve cehennem sıfatı vs. gibi gelecek şeylerden haber vermek.

¹⁵³ Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, I, 143.

3. Kendisiyle hususî bir sevap ya da hususî bir cezanın hâsıl olduğu bir tâat veya masiyeti haber vermek.

Üçüncü olarak; sahâbînin Kur'ân'ı tefsir etmesini üç kısma ayırmak mümkündür. Bunlar;

1. Sahâbînin bir kelimeyi başka bir kelime ile tefsiri veya bir hüküm istinbâtı vb. ile ilgili tefsirleri mevkuftur.

2. Sahâbînin sebab-i nüzûlün zikri ve benzeri konularda gelen tefsirleri merfudur.

3. Re'ye mahal olmayan konularda gelen sahâbînin tefsiri de aynı şekilde merfudur.

Dördüncü olarak; şüphesiz bu bahisler Ulûmü'l-Hadis (Hadis Usûlü) ile Usûl-i Fıkıh arasında ortaktır. Bunun sebebi şudur: Bu şîga ile rivâyet edilen hadislerin çoğu Rasûlüllah'ın (s.a.v.) takririnin altına girmektedir. [81] Rasûlüllah'ın (s.a.v.) takriri de sünnetin kısımlarından biridir. Çünkü sünnet Nebi'ye (s.a.v.) nispet edilen söz veya fiil ya da takrirdir. Bu nedenle usûl-i fıkıh kitaplarının çoğu bu konuları, özellikle de birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü bahisleri anlatmaya önem vermiştir.

Bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. Allah'ın rahmeti mahlâkâtın en hayırlısı Muhammed'e (s.a.v.) âline ve ashabına hepsinin üzerine olsun. [82]